TEEKOND ERILISE LAPSE KÕRVAL

2019

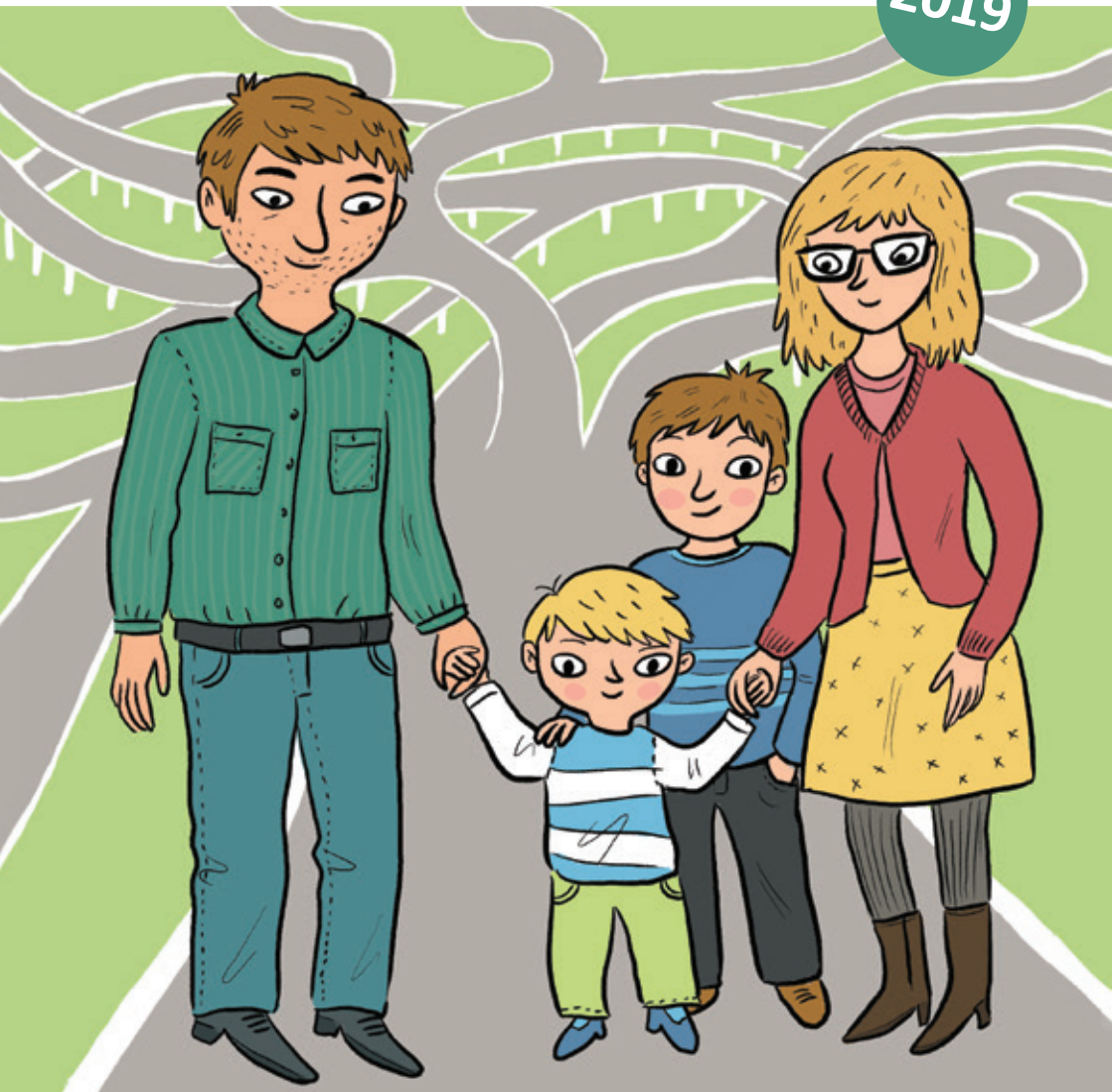

Käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele

TEEKOND ERILISE LAPSE KÕRVAL

Käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele

Koostajad: Anneli Habicht, Helen Kask
Keeletoimetajad: Inge Pitsner, Kristi Kallaste
Illustratsioonid: Elina Sildre
Kujundus: Joonas Sildre

Eesti Puuetega Inimeste Koda

Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIKoda) on avalikes huvides tegutsev vabaühendus ja katusorganisatsioon Eestis tegutsevatele puuetega inimeste organisatsioonidele. EPIKoja missioon on puuetega inimeste ja krooniliste haigete elukvaliteedi, ühiskonda kaasatuse ning eneseteostuse võimaluste tõstmine läbi huvikaitse ja koostöö.
EPIKoja võrgustikku kuulub 16 piirkondlikku puuetega inimeste koda, 32 üle-eestilist puudespetsiifilist liitu ja ühendust ning 4 toetajaliiget. Kokku esindab EPIKoda umbes 285 organisatsiooni üle Eesti.

Esmatrükk: 2016
Uuendatud kordustrükk: 2017
Uuendatud kolmas kordustrükk: 2019

www.epikoda.ee
www.facebook.com/EPIKoda/

ISBN 978-9949-9522-9-8

Trükk: Printon
Käsiraamatu väljaandmist toetas Haridus- ja Teadusministeerium

Haridus- ja
Teadusministeerium

SISUKORD

Teekonna alguses

Puudega laps muudab pere elukorraldust 10

Samm-sammult

Puude raskusaste ning selle määramine 24

Riigi ja kohaliku omavalitsuse toetus puudega lapse perekonnale 30

Rehabilitatsiooniteenus ja taastusravi 40

Puudega isiku kaart 50

Abivahendid lastele 52

Haridus ehk sammudes kooliteele 57

Alusharidus 60

Põhiharidus 65

Ristteel

Jõudes täisikka 72

Puude raskusastme määramine ja töövõime hindamine täisealistel 73

Sotsiaaltoetused täisealistele puuetega noortele 78

Rehabilitatsioon – sotsiaalne ja tööalane 79

Eestkoste ja selle määramine 84

Erihoolekandeteenused psüühikahäirega noortele 88

Haridustee jätkub 94

Üldkeskharidus 95

Kutseõpe 98

Kõrgharidus 103

Suurim tasu inimesele töö ja vaeva eest pole mitte see, mis ta selle eest saab, vaid see, kelleks ta seeläbi muutub.

/John Ruskin/

ESIMENE LUGU
ehk eessõna asemel

Õppimine erilise lapse vanema rollis ehk minu elu ülikool

Traditsiooniliselt on õppimine seostunud kooliga. Kus ja kuidas aga veel õpime ning millal õppimine tegelikult lõpeb? Usun, et oled minuga nõus, et õppimine ei lõpe kooli ega ülikooli lõpuaktusega, ei lõpe tõeliselt vist kunagi. Pole võimalik mõõta, kust tuleb inimese sisse kõige rohkem tarkust, kuid kindel on, et me õpime ja muutume isegi siis, kui me seda protsessi õppimisena ei teadvusta. Me õpime kogemustest. Üheks selliseks kogemuseks võib täiskasvanud inimesele olla pöördeline elusündmus, mis saabub ootamatul ajal või moel. Kui pöördeline elusündmus on negatiivne, põhjustab see kriisi. Kui kriisiga õnnestub toime tulla, st ootamatu pöördega kohaneda, siis toimubki kogemusest õppimine.

Minu elupööre leidis aset 17 aastat tagasi, mil sain esimest korda emaks ja mitte lihtsalt emaks, vaid haruldase arenguhäirega lapse emaks. Olin ise noor, terve, edukas, normaalselt kulgenud rasedusega naine ning ka mu esivanemad olid põlvkondade viisi elanud pikki terveid elusid. Miski ei viidanud, et Piibe, kes on teel, on harvaesineva Cri du chat sündroomi kandja. Sündroomi põhjustab puuduv osake 5. kromosoomis, mis väljendub vaimse arengu mahajäämuse ning muude tõsiste terviseprobleemidena. See ootamatu ja sügavalt ebameeldiv sündmus on ajendanud jätkuvat ja suurt õppimist, elukestvat õppimist. Kuigi olen lõpetanud mitmeid koole, pole ükski neist arendanud mind sedavõrd kui raske puudega lapse vanema roll.

* * *

Sellel iseenesest tumedal elusündmusel on aga avaldunud kirkamgi külg – olukorraga kohanemine ja toimetulek on minul inimesena aidanud astuda enesearengus etappi, milleni jõudmiseks muidu oleks kulunud oluliselt rohkem aastaid. Olen pidanud üles otsima, ära tundma ja kasutusele võtma kõik oma varjatud ressursid, nii füüsilised, emotsionaalsed kui ka vaimsed. Kuna mul varem polnud põhjust n-ö täiel koormusel end töös hoida (NB! Mitte segi ajada lihtsalt täiskoormusega töötamisega), olen õppinud neid ressursse targalt jagama. Mis tähendab omakorda näiteks seda, et olen küll uhke inimene, aga õppinud abi küsima, et ma saaks veidigi puhata.

* * *

Mul on täna parem enesedistsipliin, kohanemisvõime, ajajuhtimise ja probleemide lahendamise oskus. Ma olen sallivam ja hoolivam kui varem. Mul on rohkem sõpru, kes on ka ise elus raskusi kogenud, ja vähem sõpru, kelle väärtused ei sarnane minu väärtustega. Ma olen enda ümber kogunud inimesed, kellelt saan reaalset tuge, ja loobunud nn tühjadest suhetest. Minu väärtussüsteem on muutunud. Olen enda jaoks uuesti defineerinud edu ja õnne mõiste. Mingil kummalisel moel olen täna õnnelikum kui enne Piibe sündi, sest näen ja väärtustan nüüd palju rohkem positiivset, mis mu elus on. Näiteks ei võta ma enam endastmõistetavana iseenda head tervist ja seda, et Piibe vend on sündinud tervena. Need faktid tähendavad mulle erilisi looduse kinke. Olen rõõmus, et elan sõjata maal, mul on kodu, pere, piisavalt süüa ja neli aastaaega. Mu vanemad on elus. Elementaarne, ütlete? Jah, muidugi, aga miks mitte selle üle õnnelik olla? Olen õppinud ajaga targemalt ringi käima. Saan öelda, et mulle oluliste asjade jaoks leian ma ka aega. Enne puudega lapse sündi killustasin ja kulutasin end üsna mõttetult. Teadmine, et tulen toime keerulises puudega lapse vanema rollis, on mulle tegelikult kinkinud tunde, et vajadusel tulen toime ükskõik millega. Usun, et oskan kohaneda muutustega keskkonnas ja minus endas.

* * *

Mida ma pole õppinud? Ma pole õppinud tõmbama piiri, mida Piibe suudab ja mida mitte. Ma kõnnin ikka veel iga päev sellel köiel, mille nimi on „parajal määral nõudlik puudega lapse vanem“.

Ärritun vahel oma puudega lapse peale ilmaasjata, ootan temalt liiga palju ja kogen seetõttu süütunnet. Mõnikord jälle tajun, et ei lase tal piisavalt proovida iseseisvat toimetulekut, abistades last ülemäära.

* * *

Piibe emaks olemine on avanud ka minu tumedamaid külgi – olen ebameeldiva üllatusena mõistnud, et ma ei oska alati oma emotsioone juhtida viisil, mida ise õigeks pean. Hoolimata 17-aastasest teekonnast tuleb ette päevi, mil ma tunnen, et pole kohanenud, leppinud ja harjunud olukorraga, et mu laps ei saa kunagi iseseisvaks. Ja et ma olen kurnatud ning see kõik on ebaõiglane. Õpin siiski edasi – olema tasakaalukam, targem ja stabiilsem. Vajadusel otsin abi ja vahel seda ka saan.

* * *

Kindlasti nõustud, et kui lapse sünd ja kasvatamine paneb proovile peresuhted, enesehinnangu, väärtushoiakud ja toimetuleku, siis erivajadusega lapse puhul on see koorem mitmekordne. Lapse erivajadusest või puudest teadasaamisel alustab perekond teekonda, millesarnast nad iialgi varem ei ole kogenud. Kuna kõik lapse kasvatamisega seonduvad otsused teed alati lapsevanemana sa ise, on oluline mõista, et sellise õigusega kaasneb ka kohustus ja oluline vastutus lapse arendamisel ning heaolu tagamisel. Seetõttu on äärmiselt tähtis, et vanemad oskaksid teha tarku valikuid ning leiaksid kiiresti üles vajalikud spetsialistid ja saaksid maksimaalselt abi.

Kaasautori Helen Kasega oleme siia raamatusse kogunud ülevaate erinevatest sotsiaal- ja haridussüsteemi võimalustest erivajadusega laste ja nende vanemate toetamisel ning proovinud inimkeelselt lahti seletada ka praktilist infot – kuhu pöörduda ja millisele abile loota. Kuid peamine on jagada mõtteid, häid soovitusi ja teiste lastevanemate kogemusi, kuidas tulla toime, kui peres on erivajadusega laps. Teema on keeruline ja mitmetahuline, seega ei suuda üks teatmik leida vastuseid kõikidele küsimustele ja probleemidele. Kuid sinule, hea erilise lapse vanem ja saatusekaaslane, soovin, et leiaksid siit vajalikku abi oma teekonnal ning tuge väljakutsetega toimetulekuks.

Tänades lugemast ja jätkuvat jaksu soovides

Anneli Habicht

Käsiraamatu kaasautor
Cri du chat sündroomiga tütre ema
Eesti Puuetega Inimeste Koja tegevjuht

TEEKONNA ALGUSES

Eriline laps muudab kõikide oma lähedaste elu eriliseks, aga kes on öelnud, et see peab tähendama halvas mõttes erilist elu?

10-aastase kurdi tüdruku ema

PUUDEGA LAPS MUUDAB PERE ELUKORRALDUST

Miks see juhtus minuga?

See on küsimus, mida esitavad endale pea kõik puuetega laste vanemad. Küllap oled teinud seda sinagi. Lapse erivajadus või puue võib tekkida raseduse ajal, sünnituse käigus või sünnijärgselt ehk lapseeas. Põhjusi võib olla mitu: geneetiline, rasedusaegsed ema või loote haigused, sünnitusel tekkinud komplikatsioonid, enneaegsus või teised elu jooksul tabavad terviseprobleemid ja õnnetused. Kaasasündinud erivajaduse või puude põhjuseid ei osatagi sageli seletada. Seega selge tekkepõhjuse leidmine ei pruugi olla lihtne. Vahel võib lapse erivajadus olla niivõrd haruldane, et arstidel ja spetsialistidel puuduvad aitamiseks vajalikud kogemused ja oskused – tegemist võib olla harvikhaigusega. Samas suudab tänapäeva meditsiin diagnoosida lapse keerulisi terviseprobleeme juba raseduse varases staadiumis. Kuna igal lapsel on õigus sündida, otsustab osa vanematest ka väga raskele diagnoosile vaatamata anda lapsele elu. Mõnikord kulgeb rasedus ilma igasuguste probleemideta ning alles sünnituse käigus või selle järel selgub, et lapsega ei ole kõik korras. Probleeme arengus võib märgata ka laste- või perearst, kes suunab omakorda täiendavatele uuringutele eriarstide juurde. Hiljem võivad arengulistele iseärasustele tähelepanu juhtida lasteaed ja kool. Kuna kõige paremini tunnevad oma last tema vanemad, siis võib kahtlusi lapse arengu osas tekkida hoopis vanematel. Sellisel juhul on oluline osata võimalikult kiiresti otsida vajalikku abi ning mitte jääda oma mures üksi.

Kahjuks pelgavad paljud pered sageli abi paluda ning last täiendavatele uuringutele saata. Seda ei peaks kartma, sest teadmatus ei vii edasi ning tekitab vaid asjatut hirmu. Uuringute tulemustest võib selguda, et hirmud on alusetud ja lapsel ei ole erivajadust või et lapse arengus on küll teatavaid probleeme, kuid liigseks muretsemiseks pole põhjust – ta vajab vaid täiendavat jälgimist ja toetamist. Samas tuleb arvestada võimalusega, et tuvastatakse erivajadus, millele pannakse ka meditsiiniline diagnoos. Sõna *diagnoos* võib tunduda hirmutav, kuid lapsevanemana tuleb mõista, et diagnoosi määramine ei muuda lapse erivajadust paremaks ega halvemaks, küll aga annab võimaluse alustada vajaliku abi pakkumist nii lapsele, sinule kui ka su lähedastele. Halvemal juhul ei suuda arstid selget diagnoosi ja selle tekkepõhjust välja selgitada ning lapse diagnoos jääb ebaselgeks. Sellises olukorras perekonda on ka tunduvalt keerulisem aidata.

Iga pere lugu ja teekond on ainulaadne. Kindlasti nõustud, et ei ole vahet, millal lapse erivajadus diagnoositakse – vanemate jaoks on see igal juhul **šokk**.

Kui sain kinnitust positiivsele rasedustestile, olin maailma kõige õnnelikum inimene! Et midagi võiks halvasti minna, ei oleks ma iial uskunud. Vahel meenutan, et äkki ma ikka tundsin midagi ette, kuid olin toona täiesti kindel – kõik on korras. Kui laps oli sündinud, nägin teda ainult hetke, ta viidi kohe lastehaiglasse. Emasüda aimas halba, teadsin, et midagi on valesti. Diagnoosist teada saades olin kui udus. Edasi järgnes väga raske aeg. Olime haiglas kuu aega ja terve selle aja võitlesin oma tunnetega. Kõik teame, mis on füüsiline valu, ja suudame sellega toime tulla, aga südamevalu ... see tahtis sisikonna tükkideks rebida. Ma tahtsin põgeneda, sest valu oli minuga igal hetkel – õhtul magama minnes ja hommikul silmi avades. Kõige raskem oli esimene aasta, kui võrdlesin teda teiste lastega. Kas olen tänaseks leppinud sellega? Ei! Ja ilmselt ei suuda ma seda kunagi teha ... Aga tema esimene naeratus oli ravim minu hingele, tema siirad silmad ravisid mind ja vaigistasid valu. Kas ma tunnen siiani valu? Ei, sest olen ema ühele väga erilisele poisile ja tänulik, et ta on minuga. Kõik oleks võinud minna hoopis hullemini.

11-aastase Downi sündroomiga lapse ema

Mida võid tunda, kui saad teada, et sinu lapse arengu või tervisega ei ole kõik korras

Üheks esimeseks kaitsereaktsiooniks on ***eitus*** – see ei ole võimalik, see ei saanud juhtuda minuga! Diagnoosimisel on tehtud viga, ka arstid eksivad. See probleem kaob, küllap ta kasvab sellest välja. Eitamine on ajaliselt pikk faas, mis mõningatel juhtudel võib kesta aastaid ning ilmuda perioodi uuesti.

Alles siis, kui inimene hakkab tajuma, mis on juhtunud, tekivad tugevad tundeelamused. Eitamisest võib järsult saada ***viha*** – kuhjunud emotsioonid elatakse välja nii kõige lähedasemate kui ka abi pakkuvate spetsialistide peal.

Hirm – mis saab edasi? Millised on minu lapse võimalused tulevikus? Kuidas ta iseseisvalt hakkama saab? Mis saab siis, kui mind enam ei ole? Kuidas suhtub ühiskond minusse? Kas mind mõistetakse hukka?

Süütunne – kas mina olen selles süüdi? Kas ma olen raseduse ajal midagi valesti teinud või lapse eest kuidagi valesti hoolitsenud?

Üksi olles tabab inimesi sageli ***kurbus.***

Kogeda võib ***eneseisolatsiooni*** – ma ei taha kedagi näha!

Samuti ***võimetuse tunnet*** – ma ei tule sellega toime! Ma ei oska oma last aidata!

Emotsioonid võivad vahelduda ootamatult kiiresti – suurtest tundepuhangutest apaatsuseni. Segadust tunnetes suurendab lapse erivajadusega kaasnev tohutu infotulv ja selle vastuolulisus. Juhul, kui laps vajab ööpäevaringset hooldust, saadab vanemaid magamatus, pidev väsimus ja tujutus. Erivajadusega lapse hoolitsemise kõrvalt võib olla äärmiselt keeruline toime tulla teiste kohustustega, näiteks töötamise, majapidamise või pere teiste laste eest hoolitsemisega.

Millal jõuavad vanemad ***leppimise etappi,*** on individuaalne. Sageli võtab see aega aastaid, kuid päris lõpuni on lapse erivajadusega leppimine raske kui, mitte võimatu. On normaalne, et aeg-ajalt võtavad ühed või teised emotsioonid jälle võimust, sest lapse kasvades tuleb toime tulla üha uute katsumuste ja raskustega. Vahel võib tunduda, et ühte ja sama teekonda alustatakse üha uuesti ja uuesti.

Kuidas oma tunnetega toime tulla?

Mu laps oli 10-kuune, kui saime teada, et tal on raske eluaegne puue. Mäletan, et mu hingele tegi haiget tervete beebide nägemine. Tundsin teravat kadedust tervete tittede emmede suhtes. Kuna puudega laps oli minu esimene, siis ei teadnud ma, kuidas terved lapsed arenevad ja kui palju vanemad nende arengut toetavad. Hakkasin tundma süüd ja isegi häbi, et ei suuda oma last piisavalt hästi toetada, et ta hakkaks õigel ajal kõndima ja kõnelema. Sisimas lootsin, et kui ma piisavalt pingutan, võtab ta varem või hiljem arengus teistele järgi. Pidev magamatus aitas tunnete virvarrile kaasa ning varasem emotsioonide juhtimise oskus justkui põrmustus. Sellises seisundis olin aastaid, kui nüüd tagantjärele hinnata.

17-aastase intellektipuudega tütre ema

- **Räägi, mida tunned.** Leia enda jaoks olulised inimesed, keda usaldada. Hoia enda lähedal pereliikmeid, eriti oma partnerit! Kui oled üksikvanem, proovi leida tuge sõpradelt. Jagage oma tundeid ning püüdke mõista ja austada teineteise omasid, isegi siis, kui need ei ühti. Ekslikult arvatakse, et tunnete näitamine on nõrkuse tunnus. Julge tunnistada, et oled väsinud, tüdinenud, kurnatud või õnnetu. Emotsioonide väljaelamine aitab koguda uut energiat. Tea, et vahel piisab ka lihtsalt rääkimisest. Kui kodus kasvab veel lapsi, ära jäta neid kõrvale, vaid püüa selgitada uut olukorda.

• **Loo oma tugivõrgustik.** On äärmiselt oluline, et su ümber on inimesi, kes aitavad toime tulla esmase šokiga või kellele saad rasketel hetkedel toetuda. Vajadusel otsi abi ka professionaalidelt. Haiglates saavad sind aidata sotsiaaltöötajad, psühholoogid, terapeudid ja raseduskriisi nõustajad. Vahel saad vajalikku abi anonüümselt nõustamiselt interneti või telefoni teel.

• **Hooli endast.** Söö korralikult ja püüa võimalusel magada. Kui saad lapse jätta paariks tunniks partneri või mõne teise usaldusväärse isiku hoolde, tee seda! Leia aega jalutamiseks ja mõtete tuulutamiseks. Paljud erivajadusega lapsed vajavad hoolt 24 tundi ööpäevas ja seepärast tunned, et kõik sinu vajadused jäävad tagaplaanile. Püüa iga päev leida enda jaoks „üks hetk“. Istu korraks, joo tassike teed, loe paar lehekülge oma lemmikraamatust.

Tea, et raske või sügava puudega lapsele on võimalik taotleda lapsehoiuteenust (*vaata lähemalt lk 33*).

Kui kõik tundub eriti lootusetu, siis nuta end tühjaks, aga teises toas. Lapse juures tuleb tugev olla – kellele teisele tal siis veel loota on!

10-aastase kurdi tüdruku ema

• **Toetu teistele vanematele.** Otsi teiste lastevanemate kontakte, kogemuste jagamine annab jõudu. Teine sarnases olukorras vanem võib mõista sinu probleeme kõige paremini. Eestis tegutseb mitmeid puuetega inimesi ja lapsevanemaid ühendavaid organisatsioone, mille kaudu leiad vajaliku info erinevate tugigruppide, aga ka infopäevade, laste- ja perelaagrite ning tugiteenuste kohta. Paljud erivajaduste või puuetega lapsi ühendavad grupid on koondunud sotsiaalmeediasse, näiteks Facebooki. Otsi neid sealt vastava märksõna järgi.

• **Tee enda jaoks selgeks terminoloogia.** Aja möödudes saab sinust lapse erivajaduse või puude parim ekspert! Alguses võib suur infotulv tekitada segadust, kuid mida rohkem tead oma lapse erivajadusest, seda rohkem saad ja oskad teda aidata. Nii tekib sinus vajalik enesekindlus lapsega tegelemisel. Küsi arstidelt ja teistelt spetsialistidelt selgitusi, kui millestki kohe aru ei saa. Vajadusel korda küsimust. Ka internetist võid leida palju asjakohast informatsiooni, kuid suhtu selle usaldusväärsusse teatud reservatsiooniga. Kahtluste korral küsi alati nõu mõnelt eksperdilt! Võid kirja panna kõik tekkinud küsimused ning võtta need kaasa arsti, terapeudi, psühhiaatri, sotsiaaltöötaja või mõne teise spetsialistiga kohtumisele. Talleta või tee koopiad kõikidest oma lapsega seotud materjalidest, nii on sul hea

ülevaade lapse arengust ning erinevatest eksperthinnangutest, mida saad jagada ka teiste spetsialistidega.

- **Tunne rõõmu väikestest asjadest.** Kuigi olukord võib tunduda lootusetu, püüa leida oma lapse tugevaid külgi, midagi, milles ta on hea. Laps on küll kurt, aga äkki ta joonistab hästi? Lapsel on raske liikumispuue, aga võib-olla on tal ilus lauluhääl? Lapsel on Downi sündroom, aga vaadake, milline päikesekiir ta on!

- **Aeg ravib haavu.** Aja jooksul õpid sa koos oma lapse erivajadusega elama, seda paremini mõistma, sellega leppima. Usu, et kõik läheb hästi, kuid ära loo liigseid illusioone. Ei ole mõtet vaevata ennast liigse muretsemisega tuleviku pärast – ela üks päev korraga. Pea meeles, et sa ei ole üksi, sind ümbritsevad inimesed, kes saavad aidata.

- **Püüa mõista inimesi enda ümber.** Erivajadusega või puudega last kasvatades võid saada inimestelt palju soovimatut tähelepanu. See ei pruugi olla meeldiv, sest inimesed võivad teadmatusest öelda või küsida asju, mis teevad väga haiget. Püüa mõista, et kõigil ei ole kogemusi erivajadustega inimestega, jää rahulikuks ning ole valmis jagama asjakohaseid selgitusi. Sinu abil kasvab kogu ühiskonna teadlikkus erivajadustega inimestest, nende eripäradest ja vajadustest.

- **See on sinu laps.** Lapse erivajadus või puue ei muuda teda sinu jaoks vähem väärtuslikuks. Iga laps on ainulaadne ja väärib maksimaalselt armastust. Hooli oma lapsest, ole õnnelik tema olemasolu üle, rõõmusta ka tema kõige väiksemate edusammude üle.

TEINE LUGU

Minu tütre Tuuli (*nimi muudetud*) erivajadus on suhteliselt lihtne võrreldes mõningate teistega, aga alguses oli ikka väga raske. Tal esinesid öised oksendamishood. Käisime unekontrolli tegemas, siis kontrolliti igaks juhuks silmi. Ilmnes, et silmarõhud on paigast ära ning siis saadeti kiiresti pilti tegema. Tuulil tuvastati ajukasvaja, kui ta oli kolmene.

* * *

Kasvaja opereerimisel tekkis ettearvamatu verekaotus ja tema aju jäi pikemaks ajaks ilma hapnikuta. Sellest tekkiski ajukahjustus, mis hakkas mõjutama edaspidist arengut. Tuuli pidi alates iseseisvast hingamisest hakkama taas kõiki asju uuesti õppima. Praegu on tal nõrgem keha vasak pool, mida ta kasutab. Tuuli on praegu kuuene ja tal on sügav puue – vajab abi toitmisel, riietumisel, hügieenitoimingutel. Ta joonistab hästi. Käelised tegevused on tema jaoks oluline trenn. Kuna ta tunneb sellest rõõmu, siis minu roll on ainult muretseda uued pliiatsid.

* * *

Kõige raskemad olid operatsioonijärgsed nädalad, kui ta viibis intensiivis. Teda hoiti kunstlikus koomas, hulk torusid küljes. Me saime kohe teada, et opil ei läinud kõik nii, nagu plaaniti. Enne oli ta tavaline kolmeaastanekolmeaastane: jooksis, mängis, sõi iseseisvalt – ja siis tuli see … Eks need tunded, mis siis olid, tulevad ikka meelde. Rõõmu teeb see, et laps mängib. Tuuli ei ole veel valmis

sihipäraselt treenima, ainult läbi mängu saab teda arendada. Trenn tähendab umbes kaks korda nädalas võimlemist ja kõnnirobotis käimist. Kõndimine on raske – Tuuli suudab ise küll astuda, aga alati peab teda toetama ja kukkumiste eest kaitsma. Põlvedel liigub ta ise edasi. Arengut on, rohkem oleks vaja just stimulatsiooni ja trenni.

* * *

Esimene aasta peale oppi kannatas töö palju, sest puudus valmisolek end jagada. Õnneks on mul selline töö, mis võimaldab vabadust. Palju sõitmist oli linna ja tagasi, mis võttis oma aja. Tuuli ema on olnud peale oppi kodune. Tuuli käib koos tugiisikuga paar päeva nädalas lasteaias, kus enamik rühmast on terved lapsed ja kolm-neli on erivajadusega. Raske oli sobiva inimese leidmine tugiisikuks, et tema sobiks lapsele ja nad omavahel hästi klapiksid. Vald rahastab tugiisiku teenust paar päeva nädalas, kuid inimese pidime ise leidma. Alguses olid kerged küsimused õpetajate poolt, et kas hakkama saame. Laps ise on positiivne, suhtleb teistega, küsib tualetti. Tuuli vajab teisi lapsi enda ümber, et ta oleks tulevikus võimeline koolis hakkama saama. Loodetavasti läheb ta ikkagi tavakooli, kuid kuna tal on olnud ajukahjustus, siis on see mure, kuidas ta õppekoormusega toime tuleb.

* * *

Meie kogemused süsteemiga on paras jubedus. Tänagi oli vaja rehabilitatsiooniplaani ankeedid täita. Mulle meeldiks, kui see rehabilitatsiooniplaani asjaajamine oleks ühes kohas. Kui keegi inimene, kes last tunneb ja teab, mis tal vaja on, täidaks paberid ära ja mina paneks ainult allkirja. Mulle pole tähtis nende paberite täitmine, vaid

on tähtis, et Tuuli saaks käia lastehaiglas võimlemas ja kõnnirobotil. Vanematel on keeruline orienteeruda rehabilitatsiooni- ja sotsiaalsüsteemis. Õnneks aitavad mind palju lastehaiglas töötavad inimesed.

* * *

Kui kogukonnas saadakse Tuuliga juhtunust teada, siis ollakse pigem kaastundlikud. Ma ei ole kogenud ühtegi negatiivset reaktsiooni. Sarnase kogemusega vanematega me ühendust võtnud ei ole. Kui see asi juhtus, oli laps esikohal ja muuks lihtsalt energiat ei jagunud. Me ei ole kasutanud ka nõustaja abi. Arvan, et oleme ise olnud piisavalt tugevad. Situatsioon oli küll kurb, kuid lootus oli alati olemas. Peale operatsiooni hakkas Tuuli kohe naeratama. Positiivne uudis oli isegi see, kui laps suutis iseseisvalt suud lahti teha.

* * *

Minu enda ohutunnetus on muutunud suuremaks, muretsen rohkem kui varasemal ajal. Hoopis teistmoodi vaatan kiirabiautosid ning teadmine, et oma lapsel vahetati veri välja, on muutnud vereloovutamise olulisemaks.

* * *

Mind toetab kõige rohkem see, kui ma näen, et laps naeratab. Meil on ka kolm suuremat poega, vanim on täisealine, järgmised 12 ja 9. Poistest on palju abi, sest nad mängivad Tuuliga hea meelega. Laste jaoks oli olukord peale oppi isegi kergem, sest lapsed kohanevad kiiremini. Kui teistele vanematele midagi soovitada, siis seda, et ole lapse juures, kui laps tegutseb. Siis on sul millestki rõõmu tunda, mis annab jõudu.

6-aastase tütre isa Ervin

SAMM-SAMMULT

Me peame hakkama saama. Ja saamegi. Teist võimalust lihtsalt ei ole.

Enneaegsena (727-grammisena) sündinud tüdruku ema

PUUDE RASKUSASTE NING SELLE TAOTLEMINE

Erivajadus või puue – mis see on?

Sageli kasutatakse mõisteid *erivajadus* ja *puue* koos. Oluline on teada, et puue on alati seotud erivajadusega, samas erivajadus ei tähenda tingimata puuet. Eesti seadusandluses on kasutuses järgmine definitsioon: ***puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel.***

Puuded jagunevad: liikumispuue, nägemispuue, kuulmispuue, intellektipuue, kõnepuue, liitpuue ja muu puue, mis on tingitud haiguslikust seisundist, mis omakorda võib olla erineva raskusastmega: **keskmine**, **raske** või **sügav**.

Laste ehk kuni 16-aastaste puhul hinnatakse puude raskusastet iga päev vajamineva kõrvalabi, toetuse ja järelevalve järgi. Kui heidame keerulise definitsiooni kõrvale, siis lihtsalt öeldes väljendub puue lastel selles, kui palju nad võrreldes oma tervete eakaaslastega vajavad enam toetust ja abi täiskasvanutelt.

Kuidas jagunevad puude raskusastmed lastel?

Keskmine puue	Raske puue	Sügav puue
Laps vajab regulaarselt kõrvalabi ja juhendamist väljaspool kodu vähemalt korra nädalas.	**Laps vajab igal ööpäeval kõrvalabi, juhendamist või järele-valvet.**	**Laps vajab ööpäevaringselt pidevat kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet.**

Lapsele ei määrata eluaegset puuet, sest tema tervislik seisund võib aja jooksul muutuda – nii paremuse kui ka halvemuse poole. Näiteks õnnetuse tagajärjel viga saanud lapsel võib traumajärgselt olla sügav puue, paari aasta pärast võib puude raskusaste tänu rehabilitatsioonile olla raske või keskmine. Samas progresseeruva kroonilise haiguse korral võib keskmisest puudest saada aastate jooksul sügav puue, kui lapse seisund halveneb.

Seega on puude raskusaste määratud alati tähtajaga kas 6 kuud, 1 aasta, 2 aastat või 3 aastat ning mitte kauemaks kui 16-aastaseks saamiseni.

Kuidas taotleda puude raskusastet lapsele?

Enne taotluse esitamist on oluline, et oleksid oma lapsega käinud pere- või eriarsti juures. Nii on arstil asjakohane ülevaade sinu lapse tervislikust olukorrast. Kindlasti tasub arsti enne taotluse esitamist informeerida, nii teab ka tema aegsasti koondada ja sisestada vajalikud terviseandmed Tervise infosüsteemi.

Täida ekspertiisitaotlus, mille vorm on kättesaadav elukohajärgses Sotsiaalkindlustusameti klienditeeninduses või kodulehel rubriigis *Blanketid* nimega *Puude raskusastme tuvastamise taotlus lapsele*.

Kui taotluse täitmine tundub keeruline, on sul alati õigus pöörduda Sotsiaalkindlustusameti klienditeenindusse, kust saad abi paluda.

Täidetud taotluse võid viia Sotsiaalkindlustusametisse kohapeale, saata posti või e-postiga digitaalselt allkirjastatuna. Vajaliku kontaktinfo leiad Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt – **www.sotsiaalkindlustusamet.ee**

Ära unusta taotlusesse märkida lapse perearsti või raviarsti kontakte, kelle juures laps on käinud ja kellel on vajalikud andmed lapse terviseseisundi kohta.

Peale puudeotsuse tegemist saad vajadusel lapsele taotleda sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust. Rehabilitatsiooniteenust võivad taotleda kõik puudega lapsed, kuid teenust saavad vaid need lapsed, kellel Sotsiaalkindlustusamet tuvastab rehabilitatsiooniteenuse vajaduse.

Loe täpsemalt lk 40.

Mis saab edasi?

1. Varu kannatust, puude raskusastme ekspertiis võib võtta aega kuni 1,5 kuud. Pika asjaajamise tõttu pere rahas ei kaota, sest toetust makstakse ka tagasiulatuvalt.

2. Sotsiaalkindlustusameti ekspertarst otsustab sinu taotluse ning tervise infosüsteemis olevate lapse terviseandmete põhjal, kas ja millise raskusastmega puue lapsele määrata. Sinul vanemana on lapse kohta käivate terviseandmetega võimalik tutvuda ka patsiendiportaalis internetiaadressil **www.digilugu.ee**, kuhu saab sisse logida ID-kaardiga või mobiil-ID-ga.

3. Kui esitatud andmed ei ole ekspertiisiks piisavad, määrab Sotsiaalkindlustusamet arstile uue tähtaja puuduvate andmete või dokumentide esitamiseks. Menetluse käigu ja tulemuse kohta saad infot Sotsiaalkindlustusametist.

4. Puude raskusastme tuvastamine toimub dokumentide alusel – ekspertiisitaotlus ja terviseandmed. Sina ega su laps ekspertiisi tegijatega ei kohtu!

5. Otsuse puude raskusastme kohta vormistab Sotsiaalkindlustusamet kirjalikult 15 tööpäeva jooksul, arvates otsuse tegemise kuupäevast.

Kui sa ei ole otsusega rahul

Kui sulle tundub, et ekspertiisiotsus ei ole õige, on sul õigus 30 päeva jooksul pärast otsuse teadasaamist pöörduda vaidega Sotsiaalkindlustusameti juures asuvasse vaidekomisjoni. Vaides pead selgitama, miks sa otsusega nõus ei ole.

Täpsemad juhised vaide koostamiseks leiad siit:
www.sotsiaalkindlustusamet.ee

Mida annab määratud puude raskusaste?

Lapsele määratud sügav, raske või keskmine puue annab õiguse taotleda erinevaid puudega inimestele mõeldud sotsiaaltoetusi, teenuseid ja soodustusi. Puude määramise taotlusel saad kohe avaldada ka soovi puudega lapse toetuse ning lapsele puudekaardi saamiseks. Kui lapsele määratakse puude aste, siis määratakse talle ka puudega lapse toetus alates ekspertiisitaotluse esitamise kuupäevast tagasiulatuvalt.

RIIGI JA KOHALIKU OMAVALITSUSE TOETUS PUUDEGA LAPSE PEREKONNALE

Millist abi saab puudega lapse perekond

Iga lapse, ka puudega lapse esmaseks hooldajaks on tema perekond. Kuna puudega lapse kasvatamine nõuab enam teadmisi ja ressursse, on olulisel kohal abi ja toetus ka väljastpoolt kodu. Paljud puude või erivajadusega last kasvatavad perekonnad saavad kenasti hakkama ka kõrvalise abita, kuid keerulisemate erivajaduste puhul on lisatoetus hädavajalik. Ja olenemata, kas pere vajab abi või mitte, on vanematele oluline kindlustunne, et vajadusel on tugi olemas.

Eestis vastutab puudega lapse perekonna toetuse eest nii riik kui ka kohalik omavalitsus. Kui riiklik abi on ühesugune üle Eesti, siis kohaliku omavalitsuse teenused võivad piirkonniti erineda. See võib sõltuda omavalitsuse võimekusest, kuid ka asjaolust, et omavalitsuses pole olnud veel vajadust erivajadusega lapsele vajalikke teenuseid arendada. Kuna suuremates linnades on elanikke rohkem, siis on seal ka rohkem kogemusi ja sotsiaalabi kättesaadavus seetõttu parem.

Täienda oma teadmisi lapse erivajaduse osas, uuri sotsiaalabi, erinevate teenuste ja võimaluste kohta. Kõige põhjalikuma ülevaate võimalustest saab anda kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötaja, kes koostab igale pikaajalist ja mitmekülgset abi vaja-

vale lapsele juhtumiplaani. Selgita oma perekonna ja lapse olukorda, arutage, millist toetust ja teenust on vaja, ole sealjuures järjekindel oma vajaduste väljendamisel. Uuri olemasolevaid võimalusi ja leia sobiv. Ära lepi vastusega, et teie perekonda ei ole võimalik aidata. Isegi kui täna soovitud võimalusi veel ei ole, siis koostöös omavalitsusega on võimalik neid luua ja arendada.

Kui lapsele on juba määratud puue ja koostatud rehabilitatsiooniplaan, võta kindlasti need paberid kaasa. Olulist infot leiad ka Sotsiaalministeeriumi, Haigekassa või Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljegedelt. Sageli on probleemiks asjaolu, et eri teenuste ja toetuste hulgas on keeruline orienteeruda ning vajalik info ei ole alati hästi omavahel seotud. Kui ametlik tekst tundub keeruline, siis tea, et alati on võimalik helistada asutuse infotelefonile ning küsida selgitust. Sa võid tunda end ebamugavalt, kui küsid samu asju korduvalt üle, kuid tegelikult pole ebamugavustundeks vähimatki põhjust, sest sul on õigus ja vajadus ammendava ja arusaadava info järele ning nende ametkondade ülesanne on seda jagada.

Millist abi pakub riik ja millist abi võib pakkuda kohalik omavalitsus

RIIGI TEENUSED	KOHALIKU OMAVALITSUSE TEENUSED JA TOETUSED
Rehabilitatsiooniteenus, mis sisaldab rehabilitatsiooni vajaduse hindamist ja tegevuste planeerimist, planeeritud tegevuste täitmise juhendamist ja hindamist. Samuti erinevate spetsialistide teenust: füsioterapeut, tegevusterapeut, loovterapeut, sotsiaaltöötaja, eripedagoog, psühholoog ja logopeed. Psühholoogi teenus sisaldab ka perenõustamist!	Raske ja sügava puudega laste lapsehoiu-, tugiisiku-, sotsiaaltransporti- ja muud sotsiaalteenused.
	Täiendavad toetused, hüvitised ja abi. Näiteks: hooldajatoetus ja sellega kaasnev sotsiaalkindlustus; riide- ja toiduabi; eluruumide kohandamine.
	Rehabilitatsiooniteenuse ja abivahendite täiendav rahastamine.
Abivahendite vajaduse hindamine ja määramine; abivahendite müük, laenutamine ja hüvitamine.	Sotsiaalne- ja psühholoogiline nõustamine, koolitused lapsevanematele ja lastele, üritused lastele ja vanematele, eneseabigruppide loomine ja nende tegevuse toetamine.
Vanemliku hoolitsuseta puudega laste riiklik ülalpidamine ja hooldamine hoolekandeasutustes.	Teised teenused ja toetused, nt päevahoid päevakeskuses raske ja sügava puudega lastele, intervallhoid jm.

Allikas: **Sotsiaalministeerium – www.sm.ee**

Puudega laste tugiteenuste arendamisest

Euroopa Sotsiaalfondi 2014–2020 perioodi kaudu viiakse ellu tegevus „Puudega laste tugiteenuste arendamine ja pakkumine“, mille eesmärgiks on arendada ja pakkuda raske ja sügava puudega lastele suunatud tugiteenuseid – lapsehoid, tugiisik ja transport – suuremas mahus nii, et teenused oleksid kättesaadavad neile peredele, kelle teenusevajadus on kirjeldatud rehabilitatsiooniplaanis. Seeläbi püütakse vähendada vanemate hoolduskoormust ja takistusi töötamisel.

Projekti sihtgrupp on raske ja sügava puudega 0–17(k.a)-aastased lapsed ning projekti kestvus on september 2014 kuni detsembri lõpp 2020. Teenuste aastaseks mahuks on kuni 4918 eurot kalendriaastas ühe lapse kohta.

Täpsemat infot teenuse taotlemise kohta küsi oma kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajalt või uuri Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt – **www.sotsiaalkindlustusamet.ee**.

Millised on riiklikud toetused puuetega lastele ja nende peredele

Kuna puudega last kasvataval perekonnal on mitmesuguseid lisakulusid, on riik loonud peredele vastavad sotsiaaltoetused, et tagada võimalikult iseseisev toimetulek ning võrdsed võimalused õppimiseks ja töötamiseks. Puudega lapse peres on lisakulutused abi- ja hooldusvahenditele, ravimitele, transpordile, õppimisele jm. Üldjuhul katavad toetused kulutusi kahjuks vaid osaliselt.

Riiklikud toetused		
Toetus	***Kui tihti***	***Summa*** *(2019. aastal)*
Peretoetused		
Sünnitoetus igale lapsele	Ühekordne	320 eurot
Sünnitoetus kaksikute korral (igale lapsele)	Ühekordne	320 eurot
Sünnitoetus kolmikute ja enamate laste korral (igale lapsele)	Ühekordne	1000 eurot
Lapsetoetus esimesele ja teisele lapsele	Igakuiselt	60 eurot
Lapsehooldustasu kuni 3-aastase lapse vanemale	Igakuiselt	38,36 eurot
Lapsetoetus kolmandale ja igale järgnevale lapsele	Igakuiselt	100 eurot
Lapsehooldustasu iga 3–8-aastase lapse kohta, kui peres kasvab lisaks kuni 3-aastane laps	Igakuiselt	19,18 eurot
Lapsehooldustasu iga 3–8-aastase lapse kohta, kui peres kasvab 3 ja enam 3–8-aastast last	Igakuiselt	19,18 eurot

Toetus	*Kui tihti*	*Summa* *(2019. aastal)*
Üksikvanema lapsetoetus	Igakuiselt	19,18 eurot
Ajateenija lapsetoetus	Igakuiselt	50 eurot
Eestkostel või hooldamisel oleva lapse toetus	Igakuiselt	240 eurot
Lapsendamistoetus	Ühekordne	320 eurot
Elluastumistoetus hoolekandeasutuses viibinule ja eestkostel või hooldamisel olnud lapsele	Ühekordne	383,60 eurot
Lasterikka pere toetus	Igakuiselt	400 eurot (7 ja enam last) 300 eurot (3-6 last)
Riiklikud sotsiaaltoetused puuetega lastele		
Puudega lapse toetus		
Kuni 16-aastasele puudega lapsele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ettenähtud tegevusteks.	Igakuiselt	• keskmise puudega lapsele 69,04 eurot • raske või sügava puudega lapsele 80,55 eurot

NB! Alates 2020. a jaanuarist on keskmise puudega lapsele toetus 138 eurot, raske ja sügava puudega lapsele vastavalt 161 ja 241 eurot kuus.

Õppetoetus		
Mittetöötavale puudega õppurile, kes õpib gümnaasiumi 10.–12. klassis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis ja kellel on puudest tingituna õppetööga seotud lisakulutusi.	Igakuiselt, välja arvatud juuli- ja augustikuu eest	• vastavalt tegelikele lisakulutustele 6,39–25,57 eurot
Puudega tööealiste inimeste sotsiaaltoetused		
16–17 a vanuses saavad lapsed tööealistele puudega inimestele mõeldud toetusi.	Igakuiselt	• 28,64–53,70 eurot kuus.

Kuidas toimub taotlemine

Riiklike sotsiaaltoetuste taotlemine käib läbi Sotsiaalkindlustusameti, avaldusi saab esitada digiallkirjastatuna elektrooniliselt. Sotsiaalkindlustusametil on 17 klienditeenindust üle Eesti, kes samuti võtavad vastu avaldusi ja taotlusi nii kohapeal kui ka posti teel. Vaata lisa – **www.sotsiaalkindlustusamet.ee**

Läbi kohaliku omavalitsuse on võimalik taotleda ka hooldajatoetust, mida makstakse lapsevanemale, kellel ei ole võimalik tööd teha puudega lapse kasvatamise tõttu. Toetuse summa on tavaliselt väike, algab 19 eurost kuus ning on sõltuvalt kohaliku omavalitsuse võimekusest erinev. Vanemale on tagatud tervisekindlustus ja pensionistaaž. Uuri täpsemat infot oma piirkonna sotsiaaltöötaja käest.

Millised õigused ja soodustused on veel puudega last kasvataval vanemal

Transport
Ühistranspordi seaduse kohaselt

- Riigisisesel liinil, samuti kommertsliinil on raudtee-, maantee- ja veeliikluses vedaja kohustatud tasuta vedama nii eelkooliealisi lapsi kui ka puudega lapsi, sügava puudega 16-aastaseid ja vanemaid isikuid ning sügava või raske nägemispuudega isiku saatjat või nägemispuudega isikut saatvat juhtkoera.

Töö
Töölepingu seaduse kohaselt

- Puudega lapse vanemat võib töölähetusse saata vaid tema nõusolekul.
- Puudega lapse vanemal on õigus saada keskmise töötasu alusel lapsepuhkust üks tööpäev kuus kuni lapse 18-aastaseks saamiseni. Kokkuleppel tööandjaga on võimalik puhkusepäevi summeerida. Lisapuhkuse tasu hüvitab tööandjale riik.
- Vanemal, kes kasvatab kuni 18-aastast puudega last, on õigus saada igal kalendriaastal lisaks 10 päeva tasustamata lapsepuhkust.
- Tööl käivatel täisealise sügava puudega inimese hooldajatel (sh emal või isal) on võimalik kasutada kuni 5 lisapuhkepäeva kalendriaastas. Lisapuhkuse eest maksab tööandja töötajale tasu alampalga määras, mille riik omakorda tööandjale hüvitab.

Pension
Riikliku pensionikindlustuse seaduse kohaselt

- Puudega lapse kasvatamist loetakse tööga võrdsustatud tegevuseks ja pensioni arvutamisel loetakse see aeg staaži sisse.
- 15-aastat Eestis omandatud pensionistaaži olemasolul tekib õigus soodustingimustel vanaduspensionile. Emal, isal, võõrasvanemal, eestkostjal või hooldajal, kes on kasvatanud vähemalt 8 aastat alla 18-aastast puudega last, on õigus soodustingimustel vanaduspensionile 5 aastat enne vanaduspensioniikka jõudmist.

Õppelaen
Õppelaenu kohustuse ülevõtmine

- Kui õppelaenu võtnud vanema lapsel tuvastatakse enne laenu tagasimaksmist raske või sügav puue, võtab laenukohustuse üle riik.

REHABILITATSIOONITEENUS JA TAASTUSRAVI

Kui sinu lapsele on määratud puude raskusaste, saad vajadusel taotleda Sotsiaalkindlustusametist rehabilitatsiooni teenust. Puuetega laste puhul kasutatakse mõistet *sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus*, mille eesmärk on erinevate teraapiatega toetada lapse arengut ja hariduse omandamist, samuti pakkuda perekonnale vajalikku tuge nõustamise ja juhendamise kaudu. Nii puutuvad puudega lapse vanemad esmakordselt kokku mõistetega *rehabilitatsioon* ja *rehabilitatsiooniteenus* ehk kõnekeeles rehateenus. Paljud lapsevanemad tunnistavad, et rehabilitatsiooni protsess on keeruline ning sellega seonduv paberimajandus tülikas. Samas tuleb tõdeda, et teenus on igati vajalik, sest pakub puudega lapsele ja tema perele olulist abi.

Rehateenus on ikka väga vajalik. Samas rehabilitatsiooniplaani koostamine ja kogu protsess on veidi segane, eriti, kui oled esmataotleja. Kitsaskoht on kindlasti see, et plaani koostamine sõltub paljuski vist sellest, kelle spetsialistina omale appi saad. Pidevad seaduste muudatused tekitavad samuti hirmu stabiilse teenuse saamise osas: kas meie puhul jätkub kõik ikka edasi nii imeliselt nagu seni? Saame ju tänu rehateenusele palju abi, eeskätt muidugi tänu heale teenusepakkujale, kellega meil on suurepärane koostöö lapse arendamise, juhtnööride jagamise ja tagasiside andmise osas.

3-aastase kõnepuudega poja ema

Sageli vajavad puudega ja erivajadusega lapsed ka taastusravi. Lapsevanematele tekitab segadust asjaolu, et taastusravi ja rehabilitatsiooniteenuse sisu on paljuski sarnased. Esmapilgul võib see tõepoolest nii tunduda, aga oluline on mõista, et rahastamise ja teenusele suunamise aspektist on tegemist kahe täiesti erineva teenusega. Niisiis – kuigi sisult sarnased, ei ole rehabilitatsioon taastusravi ega vastupidi. Taastusravi on eelkõige mõeldud konkreetse terviseprobleemi ravimiseks või mõne terviseprobleemi ravi toetavaks järelraviks. Taastusravi puhul osutatakse kindlaks määratud aja jooksul aktiivselt taastusravi teenuseid, milleks võib olla massaaž, ravivõimlemine, liikumisharjutused jne.

Sageli vajab puudega laps nii sotsiaalset rehabilitatsiooni kui ka taastusravi. Näiteks laps, kes õnnetuse tagajärjel on liikumispuudega, vajab kindlasti aktiivset taastusravi, et taastada maksimaalselt tema kehaline võimekus. Samas läbi sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse on võimalik toetada lapse haridustee omandamist, pakkuda nõustamist abivahendite osas, toetada kehalist aktiivsust erinevaid harjutusi õpetades ja palju muud. Lisaks saab perekond vajadusel nõustamist, kuidas omalt poolt toetada lapse arengut ning tulla toime oma emotsioonidega.

Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse rahastajaks on Sotsiaalkindlustusamet, taastusravi tasutakse läbi Haigekassa eelarve. Taastusravile suunab sinu lapse pere- või eriarst, rehabilitatsiooniteenuse vajaduse hindamiseks tuleb esitada taotlus Sotsiaalkindlustusametile. Rehabilitatsiooniteenuse sisust ja taotlemisprotsessist saad täpsemalt lugeda alljärgnevalt.

Kuidas toimib rehabilitatsiooniteenus

Kui Sotsiaalkindlustusamet hindab, et sinu laps vajab rehabilitatsiooniteenust, koostatakse talle rehabilitatsiooniteenust osutavas asutuses rehabilitatsiooniplaan, mille alusel osutatakse erinevaid teenuseid, nõustatakse ja juhendatakse perekonda ning teisi lapsele lähedasi isikuid. Rehabilitatsiooniplaan on dokument, mis sisaldab infot lapse ja tema pere toimetulekust ja vajadustest. Plaani koostamisel osalevad laps, tema pere ja rehabilitatsioonimeeskonna spetsialistid. Vajadusel kaasatakse plaani koostamisse ka lapse õpetajad ja teised last toetava võrgustiku liikmed. Mõnikord teeb rehabilitatsioonimeeskond väljasõite lapse vahetusse keskkonda – koju, kooli, lasteaeda. Nii saadakse parem ülevaade perekonna ja lapse olukorrast ja vajadustest. Järjekord rehabilitatsiooniplaani koostamiseks võib olla kuni 12 kuud *(loe täpsemalt lk 79)*.

Spetsialistid, kes kuuluvad rehabilitatsioonimeeskonda:

Sotsiaaltöötaja, psühholoog, arst, logopeed, tegevusterapeut, eripedagoog, kogemusnõustaja, õde, loovterapeut, füsioterapeut.

Milline roll on erinevatel spetsialistidel rehabilitatsiooniplaani koostamisel ja elluviimisel ning millist abi nad saavad pakkuda?

Rehabilitatsiooniplaani koostamisel peab osalema vähemalt kolm erinevat spetsialisti, laste puhul peab meeskonda kuuluma kind-

lasti eripedagoog. Kõikidel spetsialistidel on meeskonnas oma kindel roll ja kohustused. Järgnevalt on toome ära loetelu kõigist spetsialistidest spetsialistidest, kes võivad rehabilitatsioonimeeskonda kuuluda ning kirjeldame nende rolli pisut lähemalt.

- **Sotsiaaltöötaja** annab ülevaate pere sotsiaalsest toimetulekust: milline on last ümbritsev võrgustik, millised on pere omavahelised suhted ning millist abi perekond võib vajada. Sotsiaaltöötaja hindab lapse toimetulekuoskusi ja kõrvalabi vajadust. Tema ülesandeks on nõustada perekonda erinevate sotsiaalprobleemide lahendamisel – võimalikud sotsiaaltoetused ja nende taotlemine, info puuetega inimeste ühingute ja tugigruppide jpm osas.

- **Tegevusterapeut ja loovterapeut** hindavad lapse tegevusvõimet, eneseteenindusoskusi, liikumist ja teisi eakohaseid tegevusi. Tegevusterapeut hindab, kuidas oskab laps iseseisvalt süüa ja riietuda, millised on hügieenitoimingud jm, ning jagab abivahendite kasutamise soovitusi. Loovterapeut toetab lapse psühholoogilist arengut loovus- ja kunstipõhiste meetoditega (nt kunst, muusika, tants, draama).

- **Füsioterapeut** uurib lapse füüsilist võimekust ning annab soovitusi, kuidas füüsilist arengut

veelgi enam arendada ja toetada. Ta jagab infot abivahendite kasutamise ja mitmesuguste võimaluste osas nii perekonnale kui ka lapsega töötavatele spetsialistidele. Kui vaja, viib füsioterapeut lapsega läbi individuaalset või grupis füsioteraapiat (ravivõimlemine, liikumisharjutused). Samuti annab ta soovitusi liikumiseks ja juhiseid koduste harjutuskavade tarbeks.

- **Logopeed ja eripedagoog** uurivad, millised on lapse igapäevased suhtlemis- ja õppimisvõimalused, kuidas on arenenud kõne ja keel. Samuti annavad nad hinnangu ja soovitusi hariduskü̇simustes, õpioskuste kujundamises ja igapäevaelu toimingute õpetamises ning jagavad spetsiifilist õpet, näiteks nägemispuudega inimestele liikumis- ja punktkirjaõpetust, kõne- ja suhtlemisoskuse kujundamist, kõnega seotud abivahendite kasutamist jne. Logopeedi teenus tähendab kõne ja keele arengu toetamist. Logopeed toetab sinu lapse suulist ja kirjalikku eneseväljendamisoskust.

- **Psühholoog** hindab pere toimetulekut ning nõustab perekonda psühholoogiliste probleemide korral – stress, läbipõlemine, lapse kohanemisraskused lasteaeda või kooli minekul, lapsevanema kohanemisraskused tööle naasmisel jne.

- **Arst** hindab lapse üldist tervislikku seisundit ning seda, kas ja milliseid piiranguid võib puue või terviseprobleem seada iseseisval toimetulekul.

- **Õde** hindab pere haigusteadlikkust ning nõustab tervist puudutavates küsimustes.

- **Kogemusnõustaja** on spetsiaalse koolituse saanud puude või erivajadusega inimene või puudega lapse vanem. Kogemusnõustaja ülesanne rehabilitatsioonimeeskonnas on oma kogemuse baasil toetada ja nõustada erivajadusega lapse perekonda. Kogemusnõustaja ei lahenda kõiki pere probleeme, kuid on valmis ära kuulama, toetama, julgustama ning andma vajalikke nõuandeid lähtuvalt oma isiklikust kogemusest.

Nimetatud spetsialistide hinnangute põhjal valmibki rehabilitatsiooniplaan (tavaliselt 2–3 aastaks), milles on kirjeldatud lapse arengu ja tervise toetamiseks vajalikud teenused ja teraapiad. Plaani koostamisel võib sind kõige enam üllatada see, et igale spetsialistile tuleb lapse olukorda ning probleeme selgitada korduvalt. Nii võid tunda, et räägid ühte ja sama juttu üha uuesti ja uuesti. Püüa jääda rahulikuks, sest protsess on oluline sinu lapse ja pere huvides.

Rehabilitatsiooniteenuse taotlemine:

Taotluse täitmine

- Rehabilitatsiooniteenuse taotlemise eelduseks on, et lapsel on eelnevalt määratud puude raskusaste.
- Seejärel täida taotlus eesti.ee keskkonnas.
- Taotluse vorm on kättesaadav ka Sotsiaalkindlustusameti (SKA) kodulehel rubriigis *Blanketid*. Blankett kannab nimetust *Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse taotlus*.

Vajalike dokumentide lisamine

- Vajadusel lisa kindlasti koopia lapse isikut tõendavast dokumendist, sinu enda dokumendist, arstitõend või muu nõutud dokument.
- Täidetud taotluse võib saata e-posti teel digitaalselt allkirjastatult, posti teel või viia SKA klienditeeninduse, samuti täita klienditeeninduses.

Suunamisotsus

- Taotluse vaadatakse läbi ja teenusele suunamise või sellest keeldumise otsus tehakse SKA poolt 10 tööpäeva jooksul. Rehabilitatsiooniteenusele, sh rehabilitatsiooniplaani koostamisele võib olla järjekord kuni 12 kuud. Sellisel juhul saadab SKA sulle järjekorda võtmise teate. Kui järjekord saabub, saadab SKA sulle suunamiskirja, mille juures on nimekiri asutustest, kus rehabilitatsiooniteenust osutatakse ja rehabilitatsiooniplaani koostatakse. Sinu lapsele sobivad asutused on märgistatud eraldi. Väljaspool järjekorda pääsevad teenusele need lapsed, kellele on puue määratud esmakordselt.

- Vali sobiv asutus ning kontakteeru 60 päeva jooksul, et leppida kokku aeg rehabilitatsiooniplaani koostamiseks või rehabilitatsiooniteenuse saamiseks. Vajadusel küsi nõu suunamiskirja kontaktisikult.

Minge asutusse kohale

- Kokkulepitud kuupäeval mine lapsega asutusse kohale.
- Kui lapsel ei ole kehtivat rehabilitatsiooniplaani, siis alustatakse selle koostamist. See tähendab, et sina ja laps kohtute ja vestlete rehabilitatsioonimeeskonna spetsialistidega. See võib võtta aega mitu tundi. Kui tead, et sinu laps ei pea nii pikka päeva vastu, siis uuri juba aega kokku leppides, kas spetsialistidega kohtumisi on võimalik jaotada eri päevadele.
- Kui sinu laps vajab abivahendeid, palu ka nende kirjeldus ja koodid lisada rehabilitatsiooniplaani.

Nõustamine

- Kogu rehabilitatsiooniplaani kehtivuse ajal on õigus saada rehabilitatsiooniasutuselt nõustamist ja juhendamist, kuidas tegevuskavasse märgitud teenuseid saada, milliseid rehabilitatsiooniteenuseid pakutakse ning kuhu peab pöörduma teiste vajalike teenuste saamiseks.

Mida olulist pead veel teadma

- Kui sa pärast suunamisotsuse saatmist ei võta 60 päeva jooksul mõjuva põhjuseta asutusega ühendust, kaotab otsus kehtivuse ja pead taotlemist uuesti alustama.

- Juhul, kui riigieelarves puudub raha, paneb SKA lapse teenuse järjekorda, mille pikkus võib olla kuni üks aasta. Järjekorras ei pea ootama esmakordselt puuet taotlevad ja esmakordselt puude raskusastme saanud alla 16-aastased lapsed, kohaliku omavalitsuse hinnangu alusel rehabilitatsiooniteenusele suunatud lapsed (alaealised õigusrikkujad) ning need 16-aastased ja vanemad noored, kes vajavad rehabilitatsiooniplaani erihoolekandeteenusele suunamiseks.

- Rehabilitatsiooniplaan kehtib nii kaua, kui selles märgitud pikima vajadusega teenus. Tavapäraselt on see 2-3 aastat.

- Rehabilitatsiooniplaan ei ole täitmiseks kohustuslik, tegemist ei ole suunamiskirjaga teiste teenuste saamiseks. Samas on rehabilitatsioonimeeskonna hinnang aluseks, et pöörduda näiteks kohaliku omavalitsuse, perearsti või õppeasutuse poole vajalike teenuste ja toetuste saamiseks.

- Rehabilitatsiooniteenuse raames osutatakse ka majutusteenust – rehabilitatsiooniasutuses võimaldatakse teenuse osutamise ajal ööbimist koos toitlustamisega üks kord päevas arvestusega üks ööpäev maksimaalselt 23,97 eurot. Majutusteenust osutatakse puuet taotlevatele ja puudega lastele kuni 119,85 euro eest aastas ning samuti alla 16-aastaste laste saatjatele kuni 91,09 eurot aastas.

- Rehabilitatsiooniteenuse osutamisega seotud sõidukulusid hüvitatakse 0,10 eurot ühe läbitud kilomeetri kohta, kulude hüvitamiseks

tuleb esitada avaldus, mille leiad Sotsiaalkindlustusameti kodulehe-küljelt.

- Ühe suunamisotsuse alusel on võimalik teenuseid saada ainult ühest asutusest. Pärast arve saamist ja teenuse lõpetamist allkirjastamisega on sul võimalik taotleda uut suunamist teise asutusse minekuks. Seda juhul, kui lapse aastases piirmääras on kasutada vabu ressursse. Enamikku teenustest võib vajadusel osutada kokku kuni kalendriaastaks kehtestatud maksimaalse maksumuse täitumiseni, puuetega lastele kokku kuni 2580 euro eest.

- Rehabilitatsiooniteenuse korraldus muutub pärast lapse 16-aastaseks saamist, teenuse sisust saab täpsemalt lugeda lk 79.

Küsi julgelt infot!

- **Sotsiaalne rehabilitatsioon** - Sotsiaalkindlustusameti infotelefon 16106 või 612 1360 (tööpäeviti 9–17 ja iga kuu viimasel reedel 9–13).

  Kodulehekülg: **www.sotsiaalkindlustuamet.ee**

- **Taastusravi – Haigekassa** infotelefon 16363 (tööpäeviti 8.30–16.30).

  Kodulehekülg: **www.haigekassa.ee**

Kui rehabilitatsiooniteenusest ei piisa

Rehabilitatsiooniplaani koostamisel võib selguda, et sinu laps vajab ka teisi teenuseid, mida konkreetselt ei osutata rehabilitatsiooniteenusena, vaid näiteks kohaliku omavalitsuse või kooli poolt. Selleks võivad olla erinevad sotsiaalteenused – lapsehoiuteenus, transporditeenus, isikliku abistaja teenus. Nende teenuste võimaluste kohta tuleb uurida kohalikust omavalitsusest.

PUUDEGA ISIKU KAART

Puudega isiku kaart – mis see on?

Kui lapsele on määratud puue, saab ta puudega isiku kaardi. Kaarti ei pea eraldi taotlema, piisab, kui märgid kaardi soovi puude määramise taotlusel. Puudega isiku kaart tõendab õigust ettenähtud soodustustele. Kaart kehtib koos isikut tõendava dokumendiga, koolilaste puhul sobib selleks õpilaspilet. Sarnaselt puudega isiku kaardiga saab puude raskusastet tõendada ka ekspertiisiotsuse või täiendavalt puudeliigi kohta väljastatud tõendiga. Siiski on väikeses formaadis plastikkaarti hõlpsam kaasas kanda kui A4 formaadis paberkandjal otsust ning tõendit.

Puudega isiku kaart on plastist ning kahevärviline – oranž ja kollane või valge ja sinine, suuruselt 54 x 86 mm.

Kuidas saada puudega isiku kaarti

Esmakordne taotlemine

- Täida taotlus paberkandjal või elektrooniliselt allkirjastatuna.
- Taotluse vormi nimega *Puudega isiku kaardi* taotlus leiad SKA koduleheküljelt rubriigist *Blanketid* või küsi vastavat vormi asutuse klienditeenindusest.

Menetlemine

- Taotlus vaadatakse läbi 10 päeva jooksul pärast taotluse esitamist.
- Kaart kehtib sama kaua, kui on määratud puude kestus.

Korduv-taotlemine

- Puudega isiku kaarti taotletakse ühekordselt. Kaardi kestvuse tähtaja lõppemisel väljastatakse uus kaart puude raskusastme korduval tuvastamisel koos ekspertiisiotsusega. Eraldi uut taotlust kaardi saamiseks esitama ei pea.

Puudega isiku kaardi saad kätte sulle sobivast Sotsiaalkindlustusameti klienditeenindusest või saadetakse kaart lihtpostina või tähituna sulle koju. Vastav info tuleb märkida puude määramise taotluse vormi.

ABIVAHENDID LASTELE

Kui laps vajab abivahendit

Osa puudega lapsi vajab igapäevaelus toimetamiseks abivahendeid. Abivahendid on vajalikud, et ennetada puude või tervisekahjustuse süvenemist, samuti võivad nad leevendada puudest tekitatud häiret. Lisaks annavad abivahendid lapsele suurema võimaluse iseseisvuseks ja aktiivseks tegutsemiseks.

Millist abivahendit laps vajab, sõltub eelkõige erivajadusest. Tihti tarvitsevad lapsed liikumisega seonduvaid abivahendeid, kuid vaja võib minna ka kuulmise, kõnelemise ja nägemisega seonduvaid vahendeid. Selleks on lapsevanemal või hooldajal õigus taotleda abivahendite soodustingimustel ostmist, laenutamist või nendega seotud teenuste kompenseerimist. Soodustingimustel abivahendi saamiseks ei pea lapsele olema määratud puue, vaid õiguse selleks annab arstitõend. Abivahendite hulka kuuluvad ka ortopeedilised tallatoed või mähkmed üle kolmeaastasele lapsele.

Kuidas ma tean, kas ja millist abivahendit mu laps vajab?

Abivahendite loetelus on iga abivahendi ISO-koodi taga välja toodud, millisel erialaspetsialistil on pädevus ja õigus antud abivahendit määrata. Selleks võib olla näiteks perearst, eriarst, vastava koolituse läbinud õde või rehabilitatsioonimeeskonna liige. Rehabilitatsioonimeeskonnas on abivahendite küsimustes pädevad spetsialistid. Juhiseid ja nõu võivad anda ka abivahendeid müüvad firmad.

- Abivahendite osas nõustab puudega inimesi ja nende pereliikmeid tasuta ka Sotsiaalkindlustusameti Abivahendite talitus.

- Täpsemat infot saad küsida Sotsiaalkindlustusameti infotelefonidelt 16106 ja 612 1360 või e-kirja teel:
info@sotsiaalkindlustusamet.ee
abivahendid@sotsiaalkindlustusamet.ee

Kuidas toimub abivahendi vajaduse hindamine rehabilitatsioonimeeskonna poolt

Abivahendi vajaduse hindamine laste puhul toimub sageli rehabilitatsiooniteenuse osana. Rehabilitatsioonimeeskonda kuuluvad spetsialistid, kes viivad läbi vastava hindamise, mille käigus antakse hinnang lapse liikumisvõimele ja toimetulekule, tehakse kindlaks liigutuslikud häired, tegevuspiirangud, vajadus abivahendite ja keskkonna muutuste järele. Konkreetne hinnang abivahendi vajaduse osas kujuneb vestluse, vaatluse, spetsiifiliste liikumisvõime testide ja mõõtmiste tulemusena.

Hindamise tulemusel märgitakse rehabilitatsiooniplaani vastava vahendi ISO-kood ja antakse soovitused võimaliku abivahendi osas. Milline abivahend konkreetselt sinu lapsele kõige paremini sobib, selles osas nõustab sinu perekonda omakorda veel abivahendifirma.

Külasta pere- või eriarsti

- Pere- või eriarst väljastab tõendi abivahendi vajaduse kohta koos vastava abivahendi nimetuse ja/või ISO-koodiga. Ka rehabilitatsioonimeeskond võib kirjeldada abivahendi vajaduse rehabilitatsiooniplaanis.

Hangi isikliku abivahendi kaart

- Kaardi väljastab Sotsiaalkindlustusamet.
- Taotluse, mille leiad Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt rubriigist *Blanketid*, saab esitada läbi e-posti või ameti klienditeeninduse. Lisadokumentidena on vajalik arstitõend abivahendi vajaduse osas, rehabilitatsiooniplaan ning isikut tõendav dokument.

Pöördu abivahendifirmasse

- Soodustingimustel abivahendi soetamiseks on oluline panna tähele, et konkreetsel abivahendifirmal on sõlmitud leping Sotsiaalkindlustusametiga. Ettevõtete nimekiri kontaktandmetega on leitav SKA kodulehelt. Kui abivahendi üürimise või ostu omaosalus käib perele üle jõu, saad SKA-lt taotleda erimenetlust. Erimenetluse taotlus tuleb esitada enne abivahendi soetamist.

Ära unusta kaasa võtta vajalikke dokumente

- Pere- või eriarsti tõend või rehabilitatsiooniplaan, kuhu on märgitud abivahendi vajadus.
- Isikliku abivahendi kaart.
- Isikut tõendav dokument.

Mida pead kindlasti teadma

• Lapsevanemana on sul õigus pöörduda ükskõik millisesse abivahendifirmasse üle Eesti. Oluline on jälgida, et firmal oleks vastav leping Sotsiaalkindlustusametiga.

• Osa abivahendeid on mõeldud müügiks, teised üürimiseks. Lisaks on abivahenditele määratud kasutusaeg (2–6 aastat). Pärast kasutusaja lõppu on abivahendit üürinud ettevõte kohustatud abivahendi välja vahetama. Samuti lasub ettevõttel kohustus üüris olevatele abivahenditele teostada regulaarselt hooldust ning liikumisabivahendite puhul tagada hoolduse ajaks asendustoode. Müüdavate abivahendite puhul on inimesel õigus abivahendi kasutusaja lõppedes soetada riigipoolse soodustusega uus abivahend. Küsi infot ja juhiseid abivahendifirmalt.

Kas abivahendid on tasuta?

Abivahendid ei ole tasuta, riik tasub puudega lapse eest 90% abivahendile kehtestatud piirhinnast. Puudeta laps saab 50% soodustust ainult eriarsti tõendi alusel. Samuti on abivahenditele kehtestatud piirmäärad, millest arvutatakse riigi tasutav osa. Kui abivahendi tegelik maksumus ületab piirmäära, tuleb see summa tasuda perekonnal. Seetõttu tasub võrrelda sama abivahendi hindu erinevate teenusepakkujate juures ning valida pakutavast soodsam. Sotsiaalkindlustusameti kaudu on võimalik taotleda abivahendite eest tasumisel erisusi, täites selleks erimenetluse avalduse. Erisuse taotlemine võibki olla seotud näiteks omaosaluse vähendamisega majanduslikel põhjustel, kui taotletav abivahend on väga kallis või kui laps vajab mitut abivahendit samaaegselt. Kuna lapsed kasvavad ja arenevad kiirelt, võib tekkida vajadus abivahendi sagedasemaks väljavahetamiseks enne kasutusaja lõppu. Uuri erimenetluse tingimuste kohta Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt.

HARIDUS ehk SAMMUDES KOOLITEELE

Erivajadusega ja puudega lapse täisväärtusliku elu tagamisel on üheks võtmeteguriks haridus. Parimad tulemused saavutatakse koostöös sotsiaalvaldkonna ja perega. Kaasamise, vahetu suhtluse ja ühiste eesmärkide seadmisega saavad palju olulist ära teha kõik osapooled. Eesti haridussüsteemis kehtib kaasava hariduse põhimõte, mis tähendab seda, et haridus peab vastavalt võimetele ja vajadustele olema võrdselt kättesaadav kõigile – ka kõige raskema puudega lastele. Kaasavas hariduses lähtutakse ka sellest, et kõik lapsed, vaatamata oma erivajadusele, õpivad üldjuhul kodukohajärgses koolis ning saavad tänu kohandustele vajalikku tuge ja toetust.

Koolieelses eas avalduvaid erivajadusi nimetatakse arengulisteks erivajadusteks, koolieas avalduvaid hariduslikeks erivajadusteks. Hariduslike erivajadustega õpilaseks loetakse õpilast, kelle erivajadus tingib muudatusi või kohandusi õppe sisus, protsessis, kestuses, koormuses, keskkonnas või muus. Sealjuures on soovitud õpitulemuste saavutamiseks vaja luua täiendavaid tugimeetmeid või rakendada ka eriõppe korraldust. Erivajadusega laps lasteaias või koolis võib vajada spetsiaalseid õppevahendeid, kohandatud õpperuume, väikest kollektiivi, viipekeele tõlki, tugipersonali või spetsiaalse ette- valmistuse saanud õpetajaid.

Sageli arvatakse, et erivajadusega õppija tähendab puudega noort. Tegemist võib olla hoopis mõne kroonilise haigusega, nt diabeeti

põdeva lapsega, kes tuleb edukalt toime tavakooli tingimustes, kuid võib vajada teatavates olukordades kohandusi. Samas võib erivajadusega õppija olla ka raske liikumis-, nägemis- või kuulmispuudega. Sobilike õppevahendite, -meetodite ja -keskkonna olemasolul võib raske puudega noor saada edukalt hakkama ka tavakoolis. Seega ei peaks eeldama, et raske puudega noore kaasamine õppetöösse on tingimata keeruline. Uute koolihoonete rajamisel ja olemasolevate renoveerimisel mõeldakse üha enam läbi ka ligipääsetavuse küsimused, ehk see, kuidas on võimalik erivajadusega õpilasel koolis võimalikult iseseisvalt liikuda ja hakkama saada. Ka see julgustab lapsi ja nende vanemaid valima õppimiseks kodulähedast tavakooli. Kahjuks ei suuda kõik koolid tagada veel võimetekohast ja sobilikku õpet kõigile puuetega noortele. Keerulisemate probleemide ja diagnoosi korral (nt intellektipuude või liitpuude puhul) ei suuda õpilane toime tulla tavakooli ja -õppe tingimustes – nende laste õpe on korraldatud riiklikes erikoolides, samuti spetsiaalsetes munitsipaal- või era-erikoolides. Seal töötavad spetsiaalse ettevalmistuse ja kogemusega õpetajad ning on olemas vajalikud õppematerjalid. Lapsevanemana on oluline hinnata oma lapse võimekust, sh seda mitte üle- või alahinnates, ning vahel ka leppida sellega, et tavakooli keskkond ei pruugi sobida sinu lapse arengule parimal viisil.

Tavapäraselt õpivad erivajadusega lapsed riigi- või munitsipaalkoolides, aga Eestis on ka mitu erivajadustega lastele suunatud erakooli, milles õppimiseks on tarvis tasuda õppemaksu. Erakoolides on sageli väiksemad klassikollektiivid, personaalsem lähenemine ja

rohkem tugispetsialiste. Tasuline õpe ei pruugi majanduslikult olla kättesaadav kõigile perekondadele, samas on osa omavalitsusi valmis tasuma osaliselt või täielikult õppemaksu. Uuri selle kohta infot kohalikult sotsiaal- või lastekaitsetöötajalt.

On hea tõdeda, et Eesti haridussüsteem on viimase 10–15 aasta jooksul teinud märkimisväärse arengu erivajadustega ja puuetega lastele hariduse pakkumise osas. Samas praktika näitab, et paljud koolid ei ole endiselt veel valmis või suutelised kaasama erivajadusega õppijaid, mistõttu jääb vanematele suur vastutus sobiva kooli otsingutel, vahel ka õpetajate ja õppeasutuse juhi veenmisel ning lapsele sobiva tugivõrgustiku leidmisel.

ALUSHARIDUS

Lasteaed kui arengu võtmetegur

Haridusvaldkonna üheks märksõnaks on varajane sekkumine. See tähendab, et lapse erivajadust märgataks võimalikult varajases eas ning tema arengu toetamist alustataks esimesel võimalusel. Õigeaegselt märgatud erivajadus ja vajalik abi on alus lapse võimalikult iseseisvaks tulevikuks.

Koolieelne lasteasutus ehk lasteaed on lastele hoidu ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus. Lasteaia tegevus on reguleeritud *koolieelse lasteasutuse seaduse* järgi ning õppe- ja kasvatustegevuse aluseks on *koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava*.

Erivajadustega laste õpet lasteaedades korraldab kohalik omavalitsus. Puudega laps võib käia tavalasteaia tavarühmas, kuid kohalik omavalitsus võib lasteaia direktori ettepanekul moodustada lasteaias ka sobitusrühmi, kuhu kuuluvad erivajadustega lapsed koos teiste lastega, samuti erirühmi, kuhu kuuluvad ainult erivajadustega lapsed. Osas lasteaedadest töötab ka tugispetsialiste, näiteks logopeed, kes saab kõneprobleemidega lapsi aidata kõneravi kaudu. Lapsevanemana võid sa alati julgesti kontakteeruda erinevate tugispetsialistidega ning leppida kokku konsultatsioon, kus on võimalik küsida selgitusi lapsega tehtava töö kohta ja paluda juhendeid koduseks toetamiseks. Samuti tuleb teavitada lasteasutuse direktorit kirjalikult lapse tervi-

seseisundist tulenevatest eritingimustest ning sellest tulenevalt saab juba kohandada lasteaia päevakava, kasvukeskkonda ja õpet. Kui su laps on käinud mõnel uuringul, tasub sellest informeerida lasteaeda, et üheskoos arutada edasisi tegevusplaane.

Lapse võimete maksimaalseks arendamiseks on oluline, et koostööd teevad õpetajad, perekond, spetsialistid, arstid ja kohaliku omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitsetöötaja. Erinevate osapoolte koostöös koostatakse lapse individuaalne arenduskava (IAK). Lapse arengu toetamiseks on oluline osaleda ka lapse arenguvestlustel, kus õpetajad annavad ülevaate lapse arengust ning teevad ettepanekuid lapse toetamiseks nii kodus kui ka lasteaias.

Kui lapse hariduse omandamist ei ole võimalik korraldada sobitusrühmas, siis võib alternatiiviks osutuda ka erirühm.

- **Erirühmad lasteaedades:**

• **Tasandusrühm** – kõnepuude ja -häire ning spetsiifiliste arenguhäiretega lastele.
• **Kehapuudega laste rühm** – füüsiliste erivajadustega lastele.
• **Nägemispuudega laste rühm** – nägemispuudega lastele.
• **Kuulmispuudega laste rühm** – kuulmispuudega lastele.
• **Arendusrühm** – mõõduka, raske ja sügava intellektipuudega lastele.
• **Pervasiivse arenguhäirega laste rühm** – autismispektri häirega lastele.
• **Liitpuudega laste rühm** – kahe või enama puudega, millest üks on tavaliselt liikumispuue, lastele.

Erivajadusega laps võetakse lasteaia sobitus- või erirühma vastu lapsevanema kirjaliku avalduse alusel ning koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel. Selleks tuleb sul esitada taotlus kohalikule omavalitsusele, kelle kohustuseks on luua lapsele võimalused arenemiseks ja kasvamiseks kodukohajärgses lasteaias. Sobilike võimaluste puudumisel teeb kohalik omavalitsus vajadusel koostööd ka teiste omavalitsustega.

Kindlasti tasub aegsasti hakata uurima, millised lasteaiad tegutsevad sinu kodu lähedal ja kuidas on nendes korraldatud erivajadustega laste õpe. Kui suuremates linnades tegutsevad nii sobitusrühmad kui ka erirühmad ja -lasteaiad, siis väiksemates omavalitsustes ei

pruugi selliseid võimalusi olla. Praktika näitab, et paljud erivajadustega lapsed käivad küll tavalasteaias, aga koos tugiisikuga ning vahel võib parimaks lahenduseks olla lasteaed naaberomavalitsuses. Millised on sinu kodukandi võimalused ja kuidas leida abi keerulisemates olukordades, selle osas oskab kõige paremini nõu anda kohalik sotsiaal- või lastekaitsetöötaja.

Minu lapsel diagnoositi diabeet, kui ta oli 1 a 4 k vanune. Raskele haigusele vaatamata olin optimistlik ning uskusin, et ta elab samaväärselt kui kõik teised temaealised. Aga kui jõudis kätte lasteaeda mineku aeg, sai selgeks tõsiasi, et ükski n-ö tavalasteaed teda vastu võtta ei taha. Pidasime mitu kuud ühe lasteaiaga läbirääkimisi, aga juhtkond oli kindlameelselt vastu. Leidsin lapsele sobiliku eralasteaia, kus oli spetsiaalne rühm diabeetikutele, koos pidevalt kohapeal viibiva medõega. Eralasteaia tasu oli suur, aga vald oli valmis suurema osa summast kompenseerima, meie osaks jäi vaid tavapärane lasteaiakoha tasu. Muidugi oli hea meel, et laps sai koha, kus ta on hästi hoitud. Eralasteaed tähendas muidugi lapse igapäevast transportimist ning seetõttu olin rõõmus, kui viimasel lasteaiaaastal saime koha kodule lähemasse tavalasteaeda. Kuna laps oli juba suurem ja suutis haigusest tulenevad toimetused ise ära teha, siis olid ka õpetajad ning juhtkond igati positiivselt meelestatud. Aasta tavarühmas andis julgust ka kooliteeks. Nüüd käib laps kolmandas klassis, tal on toetav klassijuhataja ja abivalmid klassikaaslased ning seni on kõik haigusega seonduv kulgenud hästi. Arvan, et praegu on õpetajate teadmised ja valmisolek diabeetikuga tegelemiseks kordades paremad kui 10 aasta eest.

10-aastase diabeetikust tütre ema

Diabeediga laps haridusasutuses

2012. aasta sügisel käivitus projekt „Diabeediga laps haridusasutuses“, tagamaks esimest tüüpi diabeeti põdevate laste parem toimetulek nii lasteaias kui ka koolis. Näiteks, kui diabeeti põdev laps läheb lasteaeda, siis on lapsevanemal võimalik tellida oma lapse endokrinoloogilt või Eesti Laste ja Noorte Diabeedi Ühingust (lastediabeet.ee) lapse õpetajatele diabeedi-alane koolitus. Koolitus on tasuta ning seda viib läbi õde või kogemusnõustaja, kes tuleb lasteaeda või kooli kohale nõustama või koolitama. Ka lapsevanem on oodatud koolitusel osalema, kuna koolitus keskendub konkreetse lapse ravijuhistele ning tema vajadustele. Peale koolitust jääb lapsevanema rolliks igapäevane suhtlus lasteaiaga lapse diabeeti puudutavates küsimustes.

PÕHIHARIDUS

Põhihariduse omandamiseks on erinevaid võimalusi

Koolieaeliseks lapseks loetakse 1. oktoobri seisuga seitsmeaastaseks saanud last.

Kui sinu lapsel on ilmnenud raskusi juba lasteaias, on mõistlik enne koolitee algust (koolimineku aasta talvel või varakevadel) pöörduda koolivälise nõustamismeeskonna ehk piirkondliku Rajaleidja keskuse poole soovituste saamiseks. Tea, et igas maakonnas on vähemalt üks nõustamismeeskond, mille ülesanne on soovituste andmine alushariduse andmiseks sobiva rühma valimiseks, koolikohustuse edasilükkamiseks, alla seitsmeaastase lapse kooli vastuvõtmiseks ning hariduslike erivajadustega laste õppe ja kasvatuse korraldamiseks. Nõustamismeeskonnas on vähemalt viis liiget, kuhu kuuluvad eripedagoog, logopeed, koolipsühholoog, sotsiaaltöötaja ja maa- või linnavalitsuse esindaja. Vajadusel võib nõustamismeeskond kaasata oma töösse ka teisi eksperte. Täpsema info kooliväliste nõustamismeeskondade kohta leiad piirkondliku Rajaleidja keskuse kaudu või kohalikust omavalitsusest. Vaata lisa **www.rajaleidja.ee**.

Nõustamismeeskonna hinnangutest võib selguda, et vajalik on õpe alushariduse erirühmas, koolipikenduse taotlemine, kohandatud õppe korraldamine vms. Vastavalt vajadusele tehakse lapsele

täiendavad psühholoogilised või meditsiinilised uuringud ning lapse jaoks parima õppekorralduse soovituse annab nõustamismeeskond.

Nõustamismeeskonna poole saad pöörduda ka siis, kui laps juba õpib koolis, kuid tal on tekkinud õppimisega või kollektiivis toimetulekuga raskusi.

- **Nõustamismeeskonna soovitusel ja vanema nõusolekul pakub kool õpilasele järgmisi meetmeid:**

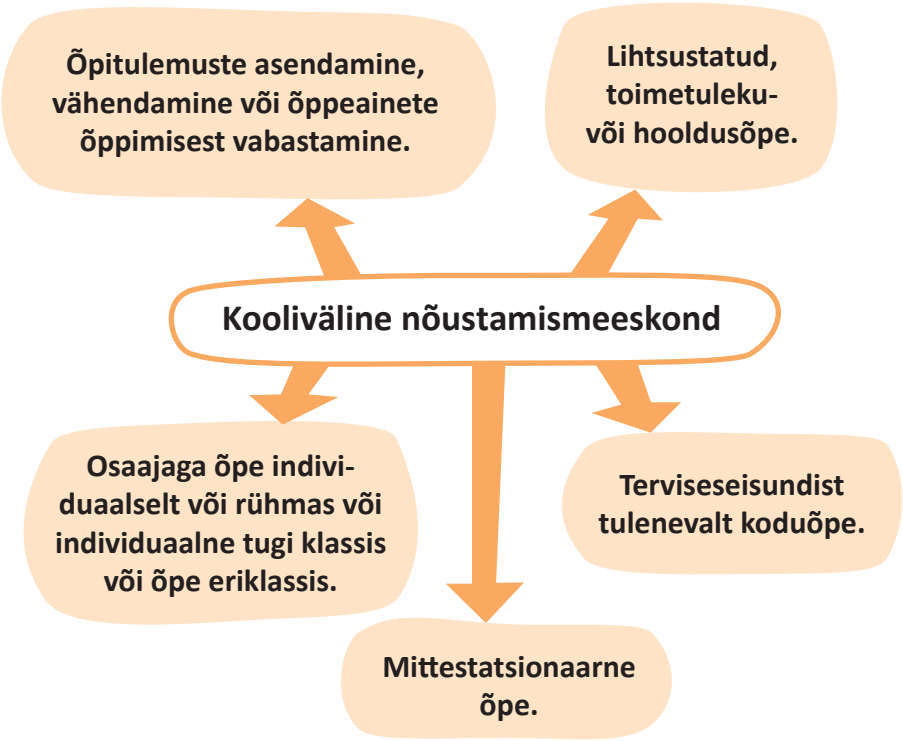

Nõustamismeeskond võib lapsevanemale soovitada ka erivajadusega laste kooli. Milline kool lapsele kõige sobilikum on, sõltub tema erivajadusest. Näiteks tegutseb Eestis spetsiaalselt nägemis- või kuulmis- ja kõnepuudega lastele mõeldud koole. Samas võib erikool olla üldhariduskool, kus on tavakoolist erinev õppekava ehk lihtsustatud, toimetuleku või hooldusõppekava ning seal töötavad lisaks õpetajatele erinevad tugispetsialistid, et toetada laste maksimaalset arengut. Erikooli soovitatakse eeskätt juhul, kui tavakoolis ei ole vajalikke tingimusi ja pädevust erivajadusega lapse

õppe korraldamiseks, toetamiseks ja vajalike tugiteenuste pakkumiseks. Lõpliku otsuse kooli valikul langetad sina lapsevanemana, kuid kindlasti tuleks sul põhjalikult kaaluda erinevate spetsialistide soovitusi. Tea, et nõustamismeeskond teavitab omakorda ka lapse kooli, millised on soovitused selle õpilase kohta.

Eriõpet pakkuvad koolid Eestis

Tallinnas ja Tartus tegutsevad järgmised kuulmis- ja/või nägemispuudega laste koolid: Tallinna Heleni kool, Tartu Emajõe Kool, Tartu Hiie Kool.

Rohkem infot erivajadustega laste koolide osas leiab haridus- ja teadusministeeriumi koduleheküljelt **www.hm.ee**.

Kohustusliku põhihariduse omandamist ja erivajadustega õpilaste õppekorraldust reguleerib Eestis Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS), mis läbis 2017. aastal muudatusi. Uus seadus jagab tuge vajavad õpilased kolmeks: üldist tuge vajavad (nt tugispetsialisti teenuseid, õpiabi tunde ja lisajuhendamist vajavad õpilased); tõhustatud tuge vajavad (kestva õpiraskusega õpilased, kes vajavad pidevat tugispetsialistide abi ja osalist või täielikku individuaalset õpet) ja erituge vajavad (puudespetsiifilist õppekorraldust, õpikeskkonda, õppemetoodikat, õppevahendeid ning pidevat tugispetsialistide abi vajavad õpilased). Põhihariduse omandamine toimub põhikooli riikliku õppekava või põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel. Lihtsustatud riikliku õppekava alusel toimuv õpe on lihtsustatud (LÕK), toimetuleku- (TÕK) või hooldusõpe (HÕK), vastavalt lapse vajadusele.

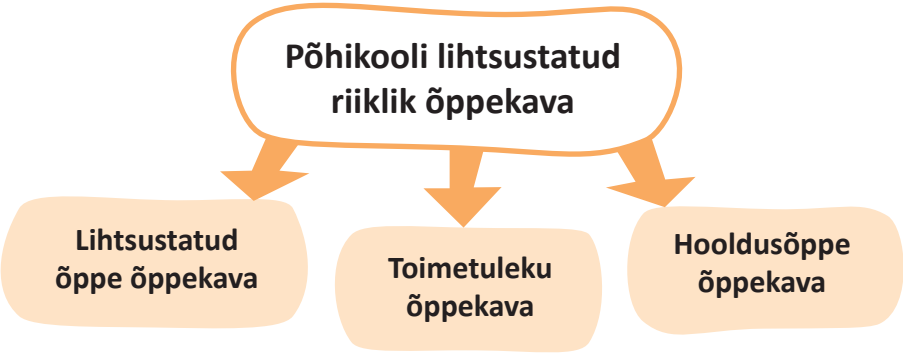

Lihtsustatud õppekaval õpivad lapsed, kellel on vaimse võimekuse tõttu keeruline sammu pidada eakaaslastega ning kellele tavaõppekava ei ole võimetekohane. Toimetuleku õppekava on mõeldud mõõduka või raske intellektipuudega lastele ning hooldusõppekava sügava intellektipuudega või liitpuudega lastele.

Noored, kes lõpetavad põhikooli lihtsustatud, toimetuleku- või hooldusõppel, saavad vajadusel kasutada lisa-õppeaastat kooli lõpetamiseks. Uue seaduse kohaselt saavad lisa-õppeaastat kasutada ka riiklikul õppekaval õppivad noored, kui nad pole oma erivajadustest tulenevalt veel küpsed jätkama õpinguid järgmisel tasemel või asuma tööle. Lisaõppe pakkumise otsustab kooli pidaja.

Kuidas saab tavakool toetada erivajadusega lapse õpet

Igas koolis töötab haridusliku erivajadustega õpilaste õppe koordinaator ehk HEV-koordinaator, kes nõustab nii peret kui ka õpetajaid. HEV-koordinaator teeb ettepanekuid lapse toetamiseks koolis, kaasates vajadusel koolivälise nõustamismeeskonna. Tuge

vajava õpilase jaoks tehakse koolis arengu jälgimise kaart, kuhu kantakse info lapse toetamise kohta. Vähemalt kord aastas hindab HEV-koordinaator koos õpetajate ja tugispetsialistidega õpilasele pakutud toe mõju ning teeb ettepanekuid edasiseks.

Kõige igapäevasemaks toetuseks, mida koolides pakutakse, on tugiõpe. Selleks kasutatakse erinevaid võimalusi. Õpetajad ja kooli tugipersonal (logopeed, eripedagoog, abiõpetaja, koolipsühholoog ja sotsiaalpedagoog) saab õpilasele pakkuda toetust konkreetses ainetunnis, konsultatsiooni-, järeleaitamis- või tugiõppetundide abil. Lapsele, kelle erivajadus põhjustab raskusi õppimaks koos klassikaaslastega ja klassile etteantud töökava järgi, võib koostada individuaalse õppekava (IÕK). Sellesse pannakse kirja, milliseid erisusi laps õppetöös vajab. Lastele, kes vajavad eripedagoogilist või logopeedilist abi, peab kool võimaldama täiendava toena õpiabirühmas osalemise. Kui koolis on märkimisväärne hulk hariduslike erivajadustega õpilasi, siis on võimalik moodustada ka eriklasse, kus õpilasi vähem ja õpetajal on paremad võimalused individuaalseks lähenemiseks. Mõnel juhul võib laps vajada õppetöös tugiisikut. Selleks tuleb kohalikust omavalitsusest taotleda tugiisiku teenust, kuna teenuse sisu paneb paika iga kohalik omavalitsus ise. Uuri võimaluste kohta kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötajalt.

RISTTEEL

JÕUDES TÄISIKKA

Mulle tundub, et nii kaua kui laps käib koolis, on kogu „süsteem“ Eestis hästi korraldatud – lapsega tegelevad igapäevaselt spetsialistid ning tänu sellele oskad ka ise teda paremini aidata ja toetada. Pärast 16. sünnipäeva muutub palju, orienteeruma peab uute nõuetega toetuste ja teenuste saamise osas ning reaalseks saab juba vahepeal ununema kippunud hirm – mis saab edasi? Tean, et päris iseseisvalt ei tule ta toime kunagi, samas soovin talle võimalikult iseseisvat elu. Ma ei taha oma last lihtsalt eest ära saada, tahan, et tal läheks elus hästi, et ta oleks õnnelik. Kus ta sellisel juhul elama hakkab? Kes teda toetab? Kas ta hakkab tööl käima? Kas ja millist tööd ta üleüldse suudab teha? Need ja paljud teised mõtted käivad kogu aeg peas ringi ...

17-aastase autistliku poja isa

Tavapäraselt loetakse täisealiseks 18-aastast, kuid puuetega laste puhul on see piir nihkunud justkui kaks aastat varasemaks. Nimelt muutub osa puudega lastele mõeldud teenuseid ja toetusi ning nende sisu pärast lapse 16. sünnipäeva, mil laps saab tööealiseks. Kui suurem osa erivajadustega noortest saab täisikka jõudes pere ja lähedaste toel oma eluga hakkama, siis keerulisem on olukord puudega, eriti vaimupuude ja psüühikahäirega noorte seas. Sageli sõltuvad nende noorte võimalused perekonna initsiatiivikusest ja toetusest, sest võimalusi napib nii iseseisvaks eluks kui ka tööturul. Siin on eriti oluline taotleda toetust ja abi riigi ja kohaliku omavalitsuse poolt.

PUUDE RASKUSASTME MÄÄRAMINE JA TÖÖVÕIME HINDAMINE TÖÖEALISTEL

Mis muutub puude raskusastme taotlemisel?

Siin peatükis on kirjeldatud 16-18-aastaste laste puude tuvastamise süsteemi, mis kehtis käsiraamatu trükkimineku ajal, 2019. aastal. Süsteemis kavandatakse muudatusi, mille võimaliku jõustumise ja sisu kohta saad lisainfot Sotsiaalkindlustusametist. 2019. aastal kehtivas süsteemis loetakse alates 16. aastast last tööealiseks inimeseks, kelle puude raskusaste tuvastatakse selle järgi, millised on piirangud igapäevategemistes ja ühiskonnaelus osalemises. Puude raskusastmed on täisealistel nagu lastelgi, ehk sügav, raske või keskmine puue.

- **Sügav puue,** kui igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osalemine on täielikult takistatud.
- **Raske**, kui igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osalemine on piiratud.
- **Keskmine**, kui igapäevases tegutsemises või ühiskonnaelus osalemises esineb raskusi.

Puude määramisel arvestatakse puudest tulenevaid takistusi erinevate inimorganismi funktsioonide lõikes (liikumine, nägemine jne). Kui puude raskusaste on tuvastatud, saab taotleda puudega tööea-

lise inimese toetust, mis on mõeldud puudest tingitud lisakulude vähendamiseks. Puude raskusaste tuvastatakse tööealisele puudega inimesele kuni viieks aastaks. Juhul kui inimese tervises toimub vahepeal muutusi, on õigus taotleda juba varem uut ekspertiisi ja seeläbi puude raskusastme tuvastamist.

Puude raskusastme taotlemise protsess üle 16-aastatel ehk tööealistel on võrreldes lastega oluliselt mahukam.

Taotlemise kohta loe lähemalt Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt - **www.sotsiaalkindlustusamet.ee**

Lisandub töövõime hindamine

Lisaks puude määramisele tuleb alates 16. eluaastast hinnata, milline on noore võimekus siseneda tööturule ja millised võimalused on tal seal edukalt toimida. Töötukassa hindab, kas tööealise inimese töövõime on pikaajalise tervisekahjustuse tõttu vähenenud ning kui on, siis makstakse töötamise ja töölesaamise toetamiseks ning sissetuleku tagamiseks töövõimetoetust.

Enne hindamise taotlemist on oluline, et inimene oleks viimase kuue kuu jooksul külastanud pere- või eriarsti. Teavita kindlasti arsti, et plaanite taotleda töövõime hindamist ning palu arstil sisestada töövõime hindamiseks vajalikud terviseandmed Tervise infosüsteemi.

Töövõime hindamiseks tuleb töötukassale esitada taotlus, milles

tuleb kirjeldada oma tegutsemisvõimet ja piiranguid erinevates valdkondades. Küsimused puudutavad liikumist, käelist tegevust, suhtlemist ja palju muud. Arvutikasutajal on kõige hõlpsam esitada taotlus e-töötukassas. Ajakulu vähendamiseks saab taotleda töötukassast ühekorraga nii puude raskusastme tuvastamist (vt eelmine alapeatükk) kui ka töövõime hindamist, täites ühistaotluse.

Hinnangu töövõime osas teeb **ekspertarst,** kes ei ole töötukassa töötaja. Ekspertarst hindab töövõimet taotluse ja terviseandmete põhjal, küsides vajadusel lisainfot teistelt arstidelt ja spetsialistidelt, kes on sinu lapsega varem tegelenud.

Kui mingil põhjusel ei ole dokumentide põhjal võimalik töövõimet hinnata, võib ekspertarst kutsuda teid enda juurde visiidile. Oluline on teada, et ekspertarst ei diagnoosi ega ravi – sellega tegeleb

raviarst. Ekspertarstiga silmast silma kohtumisel on teil võimalik oma taotluse vastuseid selgitada ja täiendada. Vastuvõtul vestleb ekspertarst lapsega, teeb tegevusvõime teste ja vajadusel kaasab töövõime hindamiseks spetsialistide meeskonna. Spetsialistide seas võib olla logopeed, eripedagoog, tegevusterapeut ja/või füsioterapeut. Dokumentide ja vajadusel ka visiidipõhise hindamise tulemusena koostab ekspertarst töötukassale arvamuse, mille põhjal tehakse **töövõime hindamise otsus.** Selle järgi määratakse, kas ...

- **töövõime on olemas**
- **töövõime on osaline**
- **töövõime puudub**

Töövõime hindamise otsuse alusel on õigus saada töövõimetoetust: töövõime puudumisel keskmiselt **413,70 eurot** ja osalise töövõime korral keskmiselt **235,81 eurot** kuus (tegemist on 2019. aasta summadega; igal kevadel indekseeritakse toetusi ülespoole sarnaselt vanaduspensioniga).

Kui inimesele on määratud osaline töövõime ja ta soovib saada toetust, siis on ta kohustatud täitma aktiivsusnõudeid: töötamine, töö otsimine, õppimine jne. Kuna valdav osa 16–18-aastaseid noori õpib ja omandab haridust, on sellega aktiivsusnõue täidetud. Puuduva töövõime puhul aktiivsusnõudeid täitma ei pea. Küll aga on vaja pöörduda töötukassasse, kui üle 16-aastane õppiv, töötav või töötuks registreeritud noor vajab rehabilitatsiooniteenust, kuid tema sotsiaal-

se rehabilitatsiooni plaan lõpeb, noore töövõime on hinnatud osaliseks või on ta varasema süsteemi kohaselt töövõimetuspensionär.

Kui noorel on soov tööle asuda, saab teda aidata töötukassa juhtumikorraldaja, kes pakub erinevaid töötukassa teenuseid: abistamine tööintervjuul, tööks vajalikud abivahendid, tugiisikuga töötamine, kaitstud töö, kogemusnõustamine, töölesõidu toetus jm. Täpsema info leiad töötukassa koduleheküljelt **www.tootukassa.ee**.

Kui noor asub tööle, on oluline teada, et **osaliselt töövõimelistele** makstakse töötamisel toetust täies ulatuses, kui brutotöötasu on väiksem kui **1241,10 eurot**. Kui brutotöötasu on üle selle, hakkab toetus tasapisi vähenema ja kaob, kui brutotöötasu on üle **1712,72 euro**.

Kui noorel on tuvastatud **puuduv töövõime**, aga ta siiski töötab ja brutotöötasu on üle **1241,10 euro**, hakkab toetus samuti tasapisi vähenema. Üle **2068,50 euro** töötasu saamisel töövõimetoetust ei maksta. Tegemist on samuti 2019. aasta summadega, mis igakevadise indekseerimise järel igal aastal pisut tõusevad.

Osalise või puuduva töövõime korral väljastab töötukassa postiga töövõime plastikkaardi, mis kehtib koos isikut tõendava dokumendiga.

Lisaküsimuste korral võta ühendust

Eesti Töötukassaga

www.tootukassa.ee

Infotelefon **15501**

e-post: **info@tootukassa.ee**

SOTSIAALTOETUSED TÄIS-EALISTELE PUUDEGA NOORTELE

Toetused 16–17-aastastele puudega noortele ja nende peredele

Puudega tööealise inimese toetus

- Puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks.

Puudega tööealiste inimeste toetused kuus al 01.07.2016

Puue	Keskmine	Raske	Sügav
Liikumisfunktsiooni kõrvalekalle	41,2	49,1	53,7
Nägemisfunktsiooni kõrvalekalle	37,8	46,8	53,7
Keele- või kõnefunktsiooni kõrvalekalle	28,6	34,8	43,5
Kuulmisfunktsiooni kõrvalekalle	30,2	35,8	43,5
Vaimse funktsiooni kõrvalekalle	34	41,7	48,6
Muu funktsiooni kõrvalekalle	36,3	45,8	53,7
Vähemalt kahe funktsiooni kõrvalekalle	41,2	49,1	53,7
	eurot kuus		

Täienduskoolitustoetus

- Töötavale puudega inimesele tööalaseks ja tasemekoolituseks.
- Tegelike koolituskulude osaliseks hüvitamiseks.
- Kuni 613,68 eurot 3 aasta jooksul.

REHABILITATSIOON – SOTSIAALNE JA TÖÖALANE

Rehabilitatsioonivõimalused vanuses 16–18 eluaastat

Rehabilitatsiooniteenuse taotlemise protsessis on 16-aastastele ja vanematele noortele teatavaid erinevusi võrreldes alla 16-aastastega. Kõige suurem erinevus on, et rehabilitatsioon jaguneb nüüd kaheks – sotsiaalseks rehabilitatsiooniks, mille osutamine käib läbi Sotsiaalkindlustusameti, ning tööalaseks rehabilitatsiooniks, mida vahendab Eesti Töötukassa.

Sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärk tööealistele on arendada ja õpetada igapäevaeluks vajalikke oskusi, suurendada ühiskonnaelus osalemist, toetada õppimist ja arendada töövõime eeldusi. Rehabilitatsiooniteenuse käigus hinnatakse tööealise inimese toimetulekut ja kõrvalabi vajadust, tehakse ettepanekuid kodu-, töö- ja õpikeskkonna kohandamiseks, abivahendi saamiseks ja kasutamiseks. Samuti nõustatakse erinevates valdkondades, et parandada edaspidist sotsiaalset toimetulekut. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust saab 16–18-aastane noor kuni varem koostatud rehabilitatsiooniplaani tähtaja saabumiseni. Samuti 16–18-aastane, kellel rehabilitatsiooniplaan ei kehti või puudub, kuid kelle töövõime on hinnatud puuduvaks või kes õpib põhikoolis hooldusõppe õppekaval ja kellel SKA on tuvastanud rehabilitatsioonivajaduse.

Kuidas toimub teenuse taotlemine. Mis on senisega võrreldes teisiti?

Kõige suurem erinevus varasemaga seisneb selles, et rehabilitatsiooniteenuse vajaduse hindamiseks tuleb kõigepealt pöörduda Sotsiaalkindlustusametisse rehabilitatsioonivajaduse eelhindamiseks. Eelhindamisel selgub, kas on üldse vajadust mahuka rehabilitatsiooniplaani koostamiseks. Näiteks võib Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldaja suunata 16–18-aastase noore pärast eelhindamist rehabilitatsiooniplaani koostamata otse ühele või mitmele rehabilitatsiooniteenusele (nt logopeed, füsioteraapia) tegevuskava alusel. Ühe lahendusena võidakse leida, et lapse arengut ja toimetulekut toetab parimal moel mõni terviklikult välja töötatud kompleksne rehabilitatsiooniprogramm. Sotsiaalkindlustusameti poolt koostatud kava kehtib kaks aastat ning perioodi lõpus hinnatakse, kas ja kuidas on pakutud abi toiminud.

Eelhindamise käigus võib ka selguda, et noor ei vaja mitte sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust, vaid täiendavaid sotsiaalteenuseid kohalikust omavalitsusest või tervishoiuteenuseid. Sellisel juhul saab juhtumikorraldaja aidata ühendust võtta vajalike spetsialistidega.

Kui rehabilitatsiooniplaan puudub või aegub

1. Pöördu Sotsiaalkindlustusametisse, et enne taotlemist välja selgitada, kas sinu 16-18-aastane laps kuulub sotsiaalse või tööalase rehabilitatsiooni sihtgruppi. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse saamiseks tuleb pöörduda Sotsiaalkindlustusametisse ja esitada taotlus, mille võib edastada tavalise postiga, e-postiga või **www.eesti.ee** portaali kaudu. Taotlust võib täita ka Sotsiaalkindlustusameti klienditeeninduses.

2. Sotsiaalkindlustusameti töötaja kontrollib noore õigust saada sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust. See tähendab, et noorele on määratud puue ja ta ei tööta ega saa tööalast rehabilitatsiooni. Tööalase rehabilitatsiooni kohta loe järgmistelt lehekülgedelt.

3. Kui rehabilitatsiooniplaan puudub, võtab Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldaja ühendust ning lepitakse kokku aeg rehabilitatsioonivajaduse eelhindamiseks. Tavapäraselt toimub teenuse vajaduse hindamine Sotsiaalkindlustusametis, kuid vestlus võib vajadusel toimuda ka muus inimesele sobivas keskkonnas. Enne kohtumist kogub juhtumikorraldaja vajalikud andmed. Kohtumisel esitatakse küsimusi nii terviseseisundi kui ka igapäevase toimetuleku kohta.

4. Pärast rehabilitatsioonivajaduse hindamist saadab Sotsiaalkindlustusamet 40 päeva jooksul otsuse ning noor võetakse teenuse rahastuse järjekorda, mis ei ole pikem kui üks aasta. Uuesti võetakse ühendust, kui rahastuse järjekord on kätte jõudnud. Alles siis toimub rehabilitatsiooniteenuse osutaja valik, sobiva asutusega tuleb kontakteeruda 60 päeva jooksul.

Tööalase rehabilitatsiooni peamine erinevus võrreldes sotsiaalse rehabilitatsiooniga seisneb teenuse eesmärgis.

Tööalane rehabilitatsiooniteenus on mõeldud 16-aastasele ja vanemale inimesele, kes puude või haiguse tõttu vajab tööleasumiseks või töötamise jätkamiseks erinevate spetsialistide ehk rehabilitatsioonimeeskonna abi. Tööalast rehabilitatsiooni võib olla vaja näiteks selleks, et parandada liikumisoskusi või kõnet, õppida kasutama abivahendeid, lahendada psühholoogilisi probleeme tööolukorras. Samuti võib vaja olla nõustamist, et leida motivatsiooni ja suurendada enesekindlust, õppida puude või haigusega igapäevaselt toime tulema. Rehabilitatsiooniteenusteks võivad olla füsioteraapia, tegevusteraapia ja nõustamine, loovteraapia, logopeediline abi, eripedagoogiline abi, kogemusnõustamine, psühholoogiline nõustamine, õendusalane nõustamine, sotsiaalnõustamine, arsti (sh psühhiaatri) nõustamine. Rehabilitatsioonimeeskond saab näiteks aidata noorel tööellu sisse elada, nõustades tööandjat, kuidas tööd sobivamalt korraldada või töökeskkonda kohandada.

Sinu 16–18-aastane õppiv, töötav või tööd otsiv laps kuulub tööalase rehabilitatsiooni sihtgruppi, kui ta ei saa sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust, ta on töövõimetuspensionär või tema töövõime on hinnatud osaliseks.

Sotsiaalse või tööalase rehabilitatsiooni teenust pakuvad Sotsiaalkindlustusameti tegevusloaga registreeritud teenuseosutajad. Kui osalemine teenusel on juhtumikorraldajaga kokku lepitud ja teenuse rahastuse järjekord on teieni jõudnud, tuleb hiljemalt seitsme päeva jooksul teenuseosutaja juures teenusele registreeruda.

Kuidas toimib tööalase rehabilitatsiooni teenus

Töötukassa juhtumikorraldaja hindab teenusevajadust töötukassa esinduses kohapeal.

Juhtumikorraldajaga tuleb leppida kokku rehabilitatsiooni eesmärk.

Valige sobiv rehabilitatsiooniasutus.

Leppige kokku kohtumine teenuseosutajaga tegevuskava koostamiseks või rehabilitatsiooniprogrammis osalemiseks 7 päeva jooksul.

Teenuseosutaja hindab vestluse käigus noore rehabilitatsioonivajadust.

Teenuseosutaja koostab tegevuskava kestusega kuni 1 aasta ja esitab selle töötukassale.

Töötukassa kinnitab tegevuskava.

Noor saab rehabilitatsiooniteenust vastavalt kinnitatud tegevuskavale. Kui teenuseosutaja paikneb noore registreeritud elukohast erinevas omavalitsuses, maksab töötukassa sõidutoetust 10 senti km (seda pole vaja eraldi taotleda).

EESTKOSTE JA SELLE MÄÄRAMINE

Kui 18-aastaseks saanud laps vajab igapäevastes asjaajamistes sinu abi

Kui sinu psüühikahäire või intellektipuudega täisealine laps ei suuda püsivalt oma õiguste ja huvide eest seista, siis tuleb kaaluda eestkoste seadmist. Võib-olla on tal suuri raskusi lepingute sõlmimisel, ametiasutustes asjaajamisel või rahaliste tehingute korral. Tavaliselt on eestkostjaks ema, isa või mõni teine lähedane perekonnaliige. Lähedase inimese eestkostjaks määramisel arvestatakse ka eestkostja isikuomadusi ja oskust eestkostetava huvide eest seista ning eestkostja ja eestkostetava omavahelisi suhteid.

Kuidas taotleda täisealiseks saanud noorele eestkostet

Eestkoste määramiseks esita avaldus kohtule. Kui tunned, et jääd avalduse esitamisega hätta, võta ühendust kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga, kes oskab sinu perekonda vajadusel nõustada.

Koos avaldusega tuleb edastada ka dokumendid, mis tõestavad eestkoste seadmise vajalikkust ning materjalid lapse tervisliku seisundi kohta. Ära muretse, kui ei saa kõiki dokumente kogutud või esitatud, kohus kogub vajadusel ka ise tõendeid ja tuletab meelde, kui mõni oluline dokument on jäänud esitamata. Ära unusta lisada enda ja lapse isikut tõendava dokumendi koopiaid. Tasuda tuleb ka riigilõiv 10 eurot. Dokumendid on loetletud allpool joonisel.

Kohus teeb järelepärimise ka KOV-ile, kes esitab omapoolsed dokumendid kohtule.

KOV-i töötaja võib kutsuda sind ja/või täiskasvanud last vestlusele, et hinnata eestkoste seadmise vajadust ja selleks valmisolekut.

Eestkoste seadmine ei ole vajalik, kui täisealise lapse huve saab kaitsta volituse andmise või teiste pereliikmete või abiliste kaudu. Et aru saada, kas eestkostet on vaja, on sulle abiks järgmised kontrollküsimused:

- Kas ja kuidas orienteerub sinu täisealine laps ajas, kohas ja enda isikus ning igapäevastes elulistes olukordades?

- Kas ta saab iseseisvalt hakkama asjaajamisega näiteks pangas, ametiasutuses, notari juures? Kas ta saab aru tehingute tagajärgedest, näiteks, et ostu sooritamisel poes tuleb selle eest tasuda, kas ta mõistab raha väärtust?

- Kas tema osas võib tekkida ärakasutamisoht?

- **Millised dokumendid tuleb vanemal esitada kohtule eestkoste taotlemiseks?**

Mis saab edasi?

Avaldus ja lisadokumendid esitatakse kohtusse.

Kohus võtab avalduse menetlusse, määrab kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi ja riigi õigusabi (RÕA) korras esindaja eestkostet vajavale isikule.

Viiakse läbi ekspertiis, mida teostab riiklikult tunnustatud kohtupsühhiaater.

Kohus kuulab võimalusel kõik asjaosalised suuliselt ära, seejärel otsustab eestkoste seadmise kohtuistungil või kirjalikult, kui dokumentatsioon seda võimaldab.

Eestkoste seadmise korral otsustab kohus, kas eestkoste seatakse osaliselt ehk teatud huvide kaitseks või eestkostetava kõigi asjade ajamiseks.

Kui oled määratud oma lapse eestkostjaks, saad sa ühtlasi õiguse kasutada oma täisealise lapse igapäevasteks ja pikaajalisteks kulutusteks tema töövõimetuspensioni (töövõimetoetust) ja puudega tööealise inimese toetust, aga kohtu eraldi otsuse alusel ka lapsele kuuluvat pärandvara või sääste, kuid kohtul on õigus sinu tegevust kontrollida. Sul lasub kohustus esitada kohtule iga-aastane aruanne ülesannete täitmise kohta. Aruandes tuleb välja tuua tehtud kulutused ning lisada ka neid tõendavad dokumendid. Igapäevaseks ülalpidamiseks tehtud kulutuste (nt toit, hügieenivahendid, transport) kohta näidatakse aruandes ära igas kuus keskmiselt kuluva summa suurus ja neid tõendavaid dokumente ei ole vaja lisada. Suuremate ostude (näiteks mööbel) korral on vaja alles hoida ostudokumendid ja valmis olla kulutuste põhjendamiseks.

Koos eestkoste määramisega on paika pandud ka see, millal kohus otsustab eestkoste pikendamise või lõpetamise. Tea, et pikendamise menetlus on sarnane eestkoste seadmisega. Samas, kui last puudutavatest dokumentidest või asjaosaliste ärakuulamisel selgub, et eestkoste vajadus ei ole muutunud, siis uut ekspertiisi teha ei ole vaja.

Kuidas vormistada kohtu jaoks eestkoste seadmisega seonduvaid dokumente?

Vaata vajalikke juhiseid Eesti Kohtu koduleheküljelt:

www.kohus.ee/et/kohtumenetlus/dokumentide-vormistamisest

ERIHOOLEKANDETEENUSED PSÜÜHIKAHÄIREGA NOORTELE

Erihoolekandeteenused on suunatud täisealistele isikutele ehk 18-aastastele ja vanematele, kellel on raskest, sügavast või püsivast psüühikahäirest tulenevalt kujunenud välja suurem kõrvalabi, juhendamise või ka järelevalve vajadus ning kes vajavad toimetulekuks professionaalset kõrvalabi. Lihtsamalt öeldes vajavad erihoolekandeteenuseid need psüühikahäirega ja/või intellektipuudega täisealised, kes tarvitsevad täiskasvanuna iseseisvaks elamiseks kõrvalist abi. Kuigi erihoolekandeteenus on mõeldud alates 18. eluaastast, võib lapse panna sobiva teenuse järjekorda juba 16. eluaastast. Järjekorda panemine on vajalik ka seetõttu, et osale riigi poolt rahastatavatest teenustest on pikad järjekorrad. Seepärast on sul vanemana mõistlik juba lapse teismeeas mõelda, kas ja millist erihoolekandeteenust võib sinu laps vajada. Nõustamiseks võid pöörduda Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldaja poole. Millised on erihoolekandeteenused ja kuidas teenust saada, loe järgnevalt.

Psüühilise erivajadusega inimeste erihoolekandeteenused ja teenuste eesmärgid on:

Igapäevaelu toetamise teenus

- Tagada parim võimalik iseseisev toimetulek, sh igapäevaste toimetuleku- ja tööoskuste kujundamine.
- Teenust võib osutada päevakeskustes ja ka inimese enda kodus eluks vajalikke oskusi õpetades.
- Teenusel on erinevad sihtrühmad: psüühikahäirega täisealised, autismispektrihäirega raske ja sügava puudega täisealised, kellel esineb pidev ja intensiivne kahjustav käitumine (nt karjumine, röökimine, teiste inimeste löömine, tõukamine, hammustamine, enesevigastamine, põgenemine, esemete lõhkumine, loopimine jms) ning suures mahus hooldust, järelevalvet ja kõrvalabi vajava raske või sügava intellektihäirega täisealised.

Töötamise toetamise teenus

- Toetada iseseisvat toimetulekut ja parandada elukvaliteeti tema võimetele vastava töö otsimisel ja töötamisel.
- Teenust võib osutada vastavalt vajadusele inimesele sobivas kohas. Selleks võib olla päevakeskus, inimese kodu või mõni muu koht teenuse tegevusest lähtuvalt.

Toetatud elamise teenus

- Tagada võimalikult iseseisev elamine.
- Inimest juhendatakse majapidamises ja igapäevatoimetustes.
- Teenuse osutamine toimub vastavalt vajadusele inimesele sobivas kohas. Selleks võib olla inimese kodu, päevakeskus või muu koht teenuse tegevustest lähtuvalt.

Erihoolekandeteenuste kohta loe täpsemalt:
www.sotsiaalkindlustusamet.ee

Kogukonnas elamise teenus

- Perekonnaga sarnase elukorralduse loomise kaudu õpetada õpetada iseseisvat toimetulekut ja igapäevaseid eluks vajalikke oskusi.

- Teenuse saaja peab suutma enese eest hoolitseda ja osaleda majapidamistöödes.

Ööpäevaringne erihooldusteenus

- Ööpäevaringne hooldamine ja arendamine koos majutuse ja toitlustusega.

- Inimese toimetuleku säilimine ja suurenemine ning turvaline keskkond.

- Ööpäevaringset erihooldusteenust osutatakse erinevatele sihtgruppidele: autismispektrihäirega inimestele, sügava liitpuudega ja ebastabiilse remissiooniga psüühikahäirega inimesele kohtumääruse alusel.

Kuidas toimub riiklikult rahastatud erihoolekandeteenusele suunamine?

Erihoolekandeteenuse vajaduse otsustab Sotsiaalkindlustusamet. Juhtumikorraldaja hindab dokumentide, riiklikes andmebaasides olevate andmete ja vajadusel silmast-silma kohtumise põhjal, kas ja millises eluvaldkonnas inimene kõrvalabi vajab ning kas sobivaks abimeetmeks on mõni erihoolekandeteenus või erihoolekandeteenuste kombinatsioon.

Taotlus vajalike dokumentidega esita Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldajale või tee seda läbi kodanikuportaali eesti.ee. Dokumendid võid saata postiga, e-postiga või viia isiklikult Sotsiaalkindlustusametisse. Taotluse leiad Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt. Taotluse esitamisest otsuse tegemiseni võib minna kuni 40 tööpäeva.

Sotsiaalkindlustusameti, teenuse soovija ja osutaja omavahelises koostöös leitakse sobivaim teenuseosutaja. Nüüd saab noore panna järjekorda soovitud teenuseosutaja juurde. Millal noor hakkab teenust saama, sõltub teenuse tüübist ja teie eelistusest teenuseosutaja valikul. Igapäevaelu toetamise teenusele võib saada mõne kuuga, aga kogukonnas elamise teenusele saamiseks võib kuluda aastaid. Vajadusel korraldatakse enne teenusele suunamist eelnevalt veel kolmepoolne kohtumine teenuse osutamise lepingu ja teiste korralduslike küsimuste osas.

Sotsiaalkindlustusamet väljastab suunamisotsuse, mille järel tuleb ettenähtud aja jooksul pöörduda teenuseosutaja poole.

Mida pead teadma erihoolekandeteenusest?

- Kui järjekorras olevale noorele tuleb pakkumine asuda teenusele, on oluline teada: igapäevaelu toetamise, töötamise toetamise ja toetatud elamise teenuse puhul tuleb teenuseosutaja poole pöörduda suunamisotsuses märgitud tähtajal, kuid mitte hiljem kui kolme päeva jooksul ning kogukonnas elamise teenuse ja ööpäevaringse erihooldusteenuse puhul seitsme päeva jooksul kokkulepitud tähtajast arvates. Tähtaja möödumisel ei ole enam õigust sama suunamisotsuse alusel teenust saada.

- Juhul, kui pärast suunamisotsuse väljastamist on soov teenuseosutajat vahetada, tuleb esitada sellekohane taotlus Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldajale. Kui soovitud teenuseosutaja juures on vaba koht olemas, väljastab Sotsiaalkindlustusamet uue suunamisotsuse. Kui soovitud asutuses ei ole vaba teenusekohta, lisatakse noor teenuse järjekorda.

- Teenuste eest tasub Sotsiaalkindlustusamet. Inimene ise tasub teenusega seotud majutuse ja toitlustuse eest ning mõnel teenusel ka hooldusvahendite eest. Täpsemad hinnad saad teada teenuse osutajalt või Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldajalt. Kui perel ei ole piisavalt rahalisi vahendeid omaosaluse tasumiseks, on võimalus taotleda puudujääva osa hüvitamist riigieelarvest. Vastavat soovi saad avaldada erihoolekandeteenuse taotlusel selleks ettenähtud kohas.

Infot erihoolekandeteenuse pakkujate kohta

Erihoolekandeteenuste pakkujate kohta saab vajalikku infot Sotsiaalkindlustusametist või ka kohalikust omavalitsusest. Teenusepakkujad võivad olla nii avalik- kui ka eraõiguslikud ja neid tekib pidevalt juurde. Tallinna linnas on mitmeid erihoolekandeteenuse pakkujaid, näiteks Tallinna Vaimse Tervise Keskus, Käo Keskus, Tugikeskus Juks, Erivajadustega Inimeste Toetusühing Tugiliisu. Tartus pakub teenuseid Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskus, Tartu Maarja Kool, MTÜ Abistu, Pärnus on MTÜ Maarjakodu, Raplamaal MTÜ Kohila Turvakeskus Katikodu jne. Üks tuntumaid eraõiguslikke algatusi on Põlvamaal tegutsev Maarja Küla. Omanäoline on ka Raplamaal tegutsev Pahkla Camphilli Küla, mis pakub kogukonnas elamise teenust. Küla igapäevaste tegemiste juures on olulisel kohal põllupidamine ja loomakasvatus.

Kõige suurem erihoolekandeteenuse pakkuja on AS Hoolekandeteenused, mis korraldab peamiselt ööpäevaringset erihoolekandeteenust üle Eesti. Vaata lisa **www.hoolekandeteenused.ee** või otsi Facebookist märksõnaga *hoolekandeteenused*.

HARIDUSTEE JÄTKUB

Mis saab pärast kohustusliku põhihariduse lõppu

Kui laps lõpetab põhikooli riikliku õppekava alusel, saab ta vastavalt oma võimetele jätkata õpinguid keskkoolis või kutseõppes. Kui aga laps lõpetab kooli lihtsustatud õppekava alusel, siis võib selguda, et ta ei ole veel edasisteks õpinguteks või iseseisvaks eluks valmis. Sel juhul on tal võimalus jätkata õpinguid põhikoolis lisa-aastatel, kus arendamine ja õppetöö toimub kooli poolt välja töötatud individuaalse õppekava alusel. Lisaks tegeletakse tööharjumuste kujundamisega ja seatakse plaane tulevikuks – kas lapsele sobib pärast lisa-aastaid edasiliikumine kutsekooli, tööturule, erihoolekandeteenusele või eelnimetatute kombinatsioon. Lisa-aastate kasutamiseks pead lapsevanemana esitama koolile vastavasisulise avalduse, seda tavaliselt 9. klassi esimesel poolaastal. Vajalikku infot saavad jagada lapse kooli juhtkond ja õpetajad. Lihtsustatud õppekaval on võimalus kasutada ühte lisa-aastat, toimetuleku- ja hooldusõppekaval üht kuni kolme lisa-aastat. 2018. aastast alates saavad lisa-aastat kasutada ka riiklikul õppekaval õppivad noored, kui nad pole oma erivajadustest tulenevalt veel küpsed jätkama õpinguid järgmisel tasemel või asuma tööle. Lisaõppe pakkumise otsustab koolipidaja, kes koostab õppijale koostöös õppuri ja tema perega individuaalse üleminekukava. Hoia see alles ja võta kaasa, kui pöördud lapsega kutsekooli ja/või töötukassasse.

ÜLDKESKHARIDUS

Millised õigused on erivajadusega ja puudega noorel keskkoolis

Põhikooli viimasel aastal tasuks aegsasti hakata mõtlema edasistele õppimisvõimalustele. Kui laps lõpetab põhikooli riiklikul õppekaval, on üks haridustee jätkamise võimalustest keskkool ehk gümnaasium. Kui ka lapsel on kindel soov omandada keskharidus, uurige, millises koolis võiks haridustee jätkuda. Võimalik, et lapsel on kujunenud juba selged eelistused tulevase elukutse osas. Näiteks enamikes gümnaasiumites pakutakse mõne õppeaine või keele süvaõpet, mõned keskkoolid jällegi teevad koostööd kutsekoolidega. Arutlege omavahel soove ja ootusi edasise hariduse osas ning tutvuge erinevate koolide kodulehekülgedega. Kui huvipakkuv kool asub kodust kaugel, tuleb mõelda, kuidas saate korraldada transpordi ja muud seonduvad lisakulud. Kindlasti tasub aegsasti uurida, millistel tingimustel käib kooli sisseastumine, kas piisab põhikoolitunnistusest või on vaja teha täiendavaid eksameid. Kartma ei peaks ka kooliga otse kontakteeruda ning otsida vastuseid tekkinud küsimustele. Oma soovidest ja eelistustest tasub rääkida ka põhikooli õpetajate ja klassijuhatajaga – ka nemad võivad anda häid soovitusi edasiste valikute tegemisel.

Lapsevanemana on sul oluline teada, et sarnaselt põhikoolile on

ka keskkoolis kooli kohustuseks kohandada õpe nii, et see sobiks haridusliku erivajadusega õpilastele. See võib tähendada muudatusi või kohandusi õppeajas, õppe sisus, õppeprotsessis, õpikeskkonnas või õpitulemustes. Kui muudatused mõjutavad oluliselt nädalakoormust või õppe intensiivsust, koostatakse õpilasele individuaalne õppekava (IÕK). Kui IÕK-ga nähakse ette õpitulemuste vähendamine võrreldes riikliku õppekavaga või kohustuslikust õppeainest vabastamine, on vaja vastavat soovitust Rajaleidja maakondlikust nõustamiskomisjonist. Sel juhul on õpilase keskkooli lõpetamise aluseks IÕK-s sätestatud õpitulemused, mitte riiklik õppekava.

IÕK koostatakse ka tervislikel põhjustel koduõppel või haiglaõppel olevale õpilasele ning tema koormust võib vähendada kuni kaheksa kursuse võrra iga kodu- või haiglaõppel viibitud arvestusliku õppeaasta kohta.

Sarnaselt põhikooliga saavad koolid moodustada erivajadustega õpilaste rühmasid ja klasse ka keskhariduse astmel ning rakendada nõustamiskomisjoni soovitusel, õpilase ning vanema nõusolekul, ühele õpilasele keskendatud õpet. Üks võimalus keskharidust omandada on ka täiskasvanute gümnaasium, kus õppekorraldus mõneti paindlikum ning kooli töötajad paremini kohanenud õpilaste erinevate vajadustega.

Praktikas ei toimi kohandamine veel alati ladusalt, hoolimata noore soovist ja valmisolekust üldkeskharidust omandada. Siin on oma roll keskhariduse üldisel, kuid kitsal orienteeritusel riigi-

eksamite tulemustele. Praktikas pole aga keskhariduse väljundiks mitte ainult kõrgkool, vaid ka mitmed kutsehariduse õppekavad. Samuti näitavad uuringud, et keskharidus annab noorele paremad võimalused tööturul ning võib osutuda väärtuslikuks tulevikus, kui tekib soov asuda õppima kõrgkooli hilisemas eas. Arvestama peab, et kohandustele vaatamata on programm keskkoolis intensiivsem ning nõuab noorelt endalt rohkem iseseisvat õppimist ja panustamist, mistõttu on oluline hinnata üheskoos lapse võimeid ning olla vanemana valmis rasketel hetkedel last emotsionaalselt toetama. Kui sinu laps soovib igal juhul omandada keskharidust, tuleb olla järjekindel tema õiguste kaitsmisel ning valmis avatud koostööks kooliga.

Nii vanemad kui ka kool saavad nõu ja abi saamiseks pöörduda Rajaleidja keskuste poole **www.rajaleidja.ee**. Lisaks on hea teada, et alates 2019. aastast pakub Eesti Töötukassa karjäärinõustamist ka koolinoortele.

KUTSEÕPE

Millised võimalused on erivajadusega ja puudega noortele kutseõppes

Erivajadusega ja puudega noore üheks väljundiks haridusmaastikul on kutseõpe. Pea igas kutsekoolis on loodud võimalused ka puuetega noortele, paranenud on õpetajate ja personali valmidus neid noori õpetada. Sageli on võimalik eriala omandada tavarühmades, kuid on ka spetsiaalseid erirühmi. Neile erivajadusega noortele, kes on õppinud põhikooli riikliku õppekava alusel, pakub kutsekool mitmekesist erialade valikut. Piiratud valik on neile noortele, kes on lõpetanud põhikooli riikliku õppekava lihtsustatud õppe või toimetulekuõppe õppekavade alusel. Et kutseõpe on tugevalt suunatud tööturuväljundile, siis hooldusõppekaval lõpetanutel kutseõppes kahjuks õppimisvõimalust ei ole.

Milline on kutseõppeasutuse suutlikkus pakkuda haridust erivajadusega ja puudega noorele, sõltub paljuski konkreetse kooli personalist, varasematest kogemustest ja koolipidaja rahalistest võimalustest. Nagu alus- ja põhihariduse puhul, nii on ka kutseõppes olulisel kohal koostöö pere, kohaliku omavalitsuse, õppeasutuse rehabilitatsiooni- ja terviseasutuste spetsialistide vahel.

Erivajadusega inimeste õppimist kutseõppeasutuses reguleerib haridus- ja teadusministri määrus *Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord*.

Kuidas leida lapsele sobilik eriala

- Arutage lapsega läbi, milline eriala võiks talle huvi pakkuda. Miks just see eriala? Hinnake, kas huvipakkuv eriala vastab tema võimetele. Millised on selle eriala puhul väljavaated tööturul? Lapsevanemana võid lapse võimeid üle- või alahinnata, ole objektiivne! Kaasake arutellu ka lapse põhikooli õpetajad ja teised lapsega töötavad spetsialistid. Kui lapsel on põhikooli lõpetamiseks kasutusel lisa-aasta(d), siis on see hea aeg koos kooliga mõelda ja valida võimalike erialade vahel. Vajadusel saad pöörduda töötukassasse karjäärinõustamiseks. Lisaks on sobiliku eriala ja õppekava taseme valikul abiks Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus, mis pakub ka ise tööõppekursusi ja koostöös kutsekoolidega kutseharidust erivajadustega inimestele. Vt lähemalt www.astangu.ee

- Kui olete huvipakkuva eriala leidnud, uurige, millises koolis seda õppida saab, kuidas toimub sisseastumine ja missugustel tingimustel õppetöö. Kindlasti tasub varakult võtta ühendust otse kooliga. Igas kutsekoolis on tööl erivajadustega õpilaste õpet koordineeriv spetsialist, kes on abiks vastuste leidmisel. Samuti on koolil kohustus nii õppijat kui ka tema vanemat sobiva õppekava valikul nõustada. Erivajadustega kutseõppuritele kehtib erisus kutsekooli lõpetamisel – nad ei pea tingimata sooritama riiklikku kutseeksamit, nii nagu seda nõutakse kõigilt ülejäänud lõpetajatelt. Selleks kõigeks tasub varuda aega, et saada õigeaegselt selgust, millised koolid ja erialad sobivad just sinu lapsele.

- Analüüsige, millist abi vajab laps igapäevaselt, eriti kui õppimise

ajal tuleb elada ühiselamus. Kuidas saad ise või sinu perekond sel perioodil last toetada? Millist abi ootate teie koolilt ja millist abi on kool valmis pakkuma? Kuidas saate korraldada transpordi? Kas laps vajab õppimiseks tugiisikut?

- Küsimustele aitab vastuseid leida konkreetne kool. Külastage koos lapsega koolide avatud uste päevi või leppige kokku eraldi aeg, et saada parem ülevaade õppekeskkonnast ja võimalustest kohapeal.

- **Kutseharidust on Eesti kutseõppeasutustes võimalik omandada neljal erineval tasemel:**

Teise taseme kutseõpe

- põhihariduse nõuet õppesse sisenemiseks pole;
- õppeaeg on kuni 3 aastat, mille jooksul on õppija omandanud erialaseks tööks vajalikud teadmised ja oskused;
- võib sobida ka toimetulekuõppe läbinud noortele.

Kolmanda taseme kutseõpe

- põhihariduse nõuet õppesse sisenemiseks pole;
- võib sobida ka põhikoolis lihtsustatud õppe läbinud noortele;
- õppeaeg on enamasti 1–2 aastat, mille jooksul omandatakse tööleasumiseks vajalikud teadmised ja oskused.

Neljanda taseme kutseõpe (kutsekeskharidusõpe)

- sisenemise eelduseks on omandatud põhiharidus;
- õppe lõppedes omandatakse keskhariduse tase ehk kutsekeskharidus;
- õppeaeg on vähemalt 3 aastat ning lisaks erialastele teadmistele ja oskustele omandavad õppijad ka keskhariduse;
- erivajadusega õppijad vajavad sageli täiendavat toetust ja individuaalõpet mõnes aines.

Neljanda taseme kutseõpe

- sisenemise eelduseks on omandatud põhiharidus;
- ei sisalda keskhariduse komponenti;
- õppeaeg on kuni 3 aastat ning seejärel on õppija valmis iseseisvaks oskustööks.

Viienda taseme kutseõpe

- sisenemise eelduseks on omandatud keskharidus;
- õppeaeg on kuni 2,5 aastat ning seejärel on õppija valmis iseseisvaks oskustööks.

Milliseid toetusi on õppijal võimalik taotleda

Kutseõppes on õppijal võimalik saada õppetoetusena **põhitoetust** (2019. aastal 60 eurot kuus), mille aluseks on nii õppekava täitmine kui ka õpitulemuste alusel moodustatud paremusjärjestus.

Koolilõuna toetust saavad kõik kuni 20-aastased õpilased, kui neil pole veel keskharidust.

Statsionaarses õppes õppivale õpilasele hüvitatakse ka **ühistranspordi kasutamisega** seotud sõidukulud. Õpilaskodus elavatele kutsekeskharidust omandavatele õpilastele ning samuti teise ja kolmanda taseme kutseõppe õpilastele hüvitatakse üks edasi-tagasi sõit nädalas kodu ja kooli vahel. Õpilaskodus elavatele õpilastele hüvitatakse edasi-tagasi sõit neli korda kuus. Erandiks on neljanda ja viienda taseme kutseõppe õpilased, kellele hüvitatakse kojusõit kaks korda kuus. Lisaks kompenseeritakse riiklikeks pühadeks või koolivaheajal koju ja tagasi kooli sõitmise kulud. Õpilastele, kes ei ela õpilaskodus ja sõidavad iga päev kodu ja kooli vahet, hüvitatakse sõidukulud sõltumata vahemaast kodu ja kooli vahel. Lisaks on koolidele antud õigus hüvitada õpilasele praktikal käimisega seotud sõidukulud. Majanduslikult keerukas olukorras olevale õpilasele saab kool maksta ka eritoetust, mille suuruse otsustab kool.

Täpsema info õppetasemete ja erialade kohta leiad portaalist:
www.kutseharidus.ee

KÕRGHARIDUS

Puudega noor ja kõrgharidus

Eestis on võimalik kõrgharidust omandada kuues avalik-õiguslikus ülikoolis: Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Ülikool, Eesti Maaülikool, Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. Lisaks tegutseb riiklikke rakenduskõrgkoole ja mitmeid erakõrgkoole. On positiivne, et paljud erivajadusega, sh raske ja sügava puudega noored on omandanud ja omandamas edukalt kõrgharidust. Paranenud on ka koolihoonete ja õppematerjalide ligipääsetavus ning õppejõudude valmisolek õpetada erivajadusega noori. Näiteks 2018/2019. õppeaastal õppis kõrgkoolides 308 puudega tudengit.

Sarnaselt kutseõppega on noore jaoks kõige tähtsam leida endale õige eriala. Seejärel tuleb uurida, kas lisaks huvipakkuvale erialale on koolis olemas ka võimalikud tugisüsteemid ja füüsiline ligipääsetavus.

Kuna kõrgkoole on mitmeid ning soodustusi-toetusi muudetakse tihti, on kõige kindlam konkreetse kõrgkooli koduleheküljelt uurida, milliseid võimalusi erivajadustega tudengitele pakutakse. Mõni kõrgkool pakub erivajadustega tudengitele tasuta õppekohti, konkursiväliseid sisseastumisvõimalusi või osakoormusega õppimise võimalust. Samuti korraldavad kõrgkoolid avatud uste päevi koos

spetsiaalse infotunniga erivajadusega huvilistele. Sobiva eriala valimiseks pakutakse ka nõustamist.

Millised on stipendiumid puudest tingitud erivajadusega üliõpilastele?

Erivajadusega noorel on võimalik taotleda stipendiumi kõrgkoolis õppimiseks. **Stipendiumi suurus sõltub üliõpilase puude liigist ja raskusastmest** ning on 60–510 eurot kuus. Stipendiumi maksmine toimub vastavalt Vabariigi Valitsuse määruses *Üliõpilaste stipendiumite liigid, suurus ja määramise üldtingimused* kehtestatud korras.

Erivajadustega tudengite stipendiumite suurus

Puude liik	Keskmine puue	Raske või sügav puue
Kuulmispuue	325 € kuus	510 € kuus
Liikumispuue või nägemispuue	68 € kuus	148 € kuus
Muu puue	60 € kuus	80 € kuus

Stipendiumi on õigus taotleda rakenduskõrgharidusõppe, bakalaureuseõppe, magistriõppe, bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppe ning doktoriõppe üliõpilasel, kui ta vastab järgmistele tingimustele:

1. ta on Eesti kodanik või viibib Eestis pikaajalise elaniku või tähtajalise elamisloa või alalise või tähtajalise elamisõiguse alusel;
2. ta õpib täis- või osakoormusega õppes või kui viibib akadeemilisel puhkusel.

Stipendiumi saab taotleda kaks korda aastas.

Stipendiumi taotlemise **eelduseks on, et üliõpilane teavitab kõrgkooli oma erivajadusest enne taotluse esitamist.** Kõrgkool teeb märke üliõpilase erivajaduse kohta Eesti Hariduse Infosüsteemi.

Taotlus esitatakse läbi elektroonilise taotluskeskkonna **http://taotlused.archimedes.ee.**

Otsuse stipendiumi määramise või selle andmisest keeldumise kohta teeb SA Archimedes hiljemalt ühe kuu jooksul peale taotlusvooru tähtaega. Üliõpilasele tehakse otsus teatavaks kirjalikus vormis viie tööpäeva jooksul arvates otsuse tegemise päevast.

Täpsem info SA Archimedes koduleheküljelt:
http://haridus.archimedes.ee/

KOLMAS LUGU

Nüüdisaegsetes rahvastiku-uuringutes räägitakse elutee teooriatest. Indiviidi, inimese eluteed mõjutavate teguritena tuuakse näiteks välja aega, millal sünnitakse, ning põlvkonda, millesse sünnitakse. Eluteed mõjutavad isiklikud valikud ning sotsiaalsed ja ajaloolised võimalused. Elutee on isiklik, kuivõrd iga inimese eluteed mõjutavad aeg, koht ning vanemad. Kindlasti ei eksisteeri ühte ja ainsat isiklikku eluteed, vaid on seotud elud, vanemad on seotud lastega ning mõne aja pärast on rollid vahetunud, lapsed on seotud vanematega. Praeguseks erivajadusega noore vanemana olen ma hakanud mõtlema, õigemini olen sunnitud mõtlema oma eluga seotud eludele, eelkõige aga sellele, kuidas toimub traditsiooniline rollide vahetus meie teistsuguses peres. Erivajadusega lapse/noore/täiskasvanu lähedase elutee ei vasta normaalsusele, elusündmuste traditsiooniline järjestus (sünd, lapsepõlv, haridus, ametialane tegevus, abielu, lapsevanema roll, vanavanema roll, pensioniiga) meiesuguste perede puhul ei kehti. Siin on elutee lugu perekonnast, kus ei ole kõik tavaline, vaid eriline, teistsugune, erivajadustega.

Tervis

Meie teistsuguse erivajadustega pere lugu sai alguse 17 aastat tagasi, kui toona 23-aastasele emale ja 31-aastasele isale sündis väga-väga oodatud tütrekene. Kõik algas suurepäraselt, st Apgari indeksiga 9.

Kuigi mulle noore ja kogenematu emana tegi muret see, et tütreke ei võtnud kaalus juurde, tal oli probleeme söömisega ja hingamisteede haigustega, tundus siiski, et muretsemiseks ei ole põhjust. Samas alateadlikult mind häiris midagi seletamatut, asjalood ei tundunud õiged. Siis aga tuli välja, et vahepeal 2-aastaseks saanud preili ei näe hästi – selgus, et probleemiks on silma kahjustada saanud sarvkest. Õnneks harjus preili prillidega kiiresti. Ju siis paistis maailm sedasi avaram ning selgem. Edasi selgus, et väikene preili on üliallergiline astmaatik. Mõne aja pärast tuli välja, et preili siseorganid ei tööta korralikult (mittefunktsioneeriv maks ja prognoositi ka neerupuudulikkust). Sellest johtuvalt esinevad probleemid vererõhuga. Kõik probleemid ning ebakõlad organismis avalduvad tihtilugu just nahal, see tähendab, et on nähtavad nahal, meie puhul siis atoopilise dermatiidi näol.

* * *

Praegu on noor daam 17-aastane ning võtab igapäevaselt vähemalt kuut organismi funktsioneerimas hoidvat ravimit ning kasutab igapäevaselt astmaravimeid, silmaravimeid, nahka korras hoidvaid ravimeid, kreeme. Kõik eelnev kirjeldab tema füüsilise keha olukorda. Samas, kui inimesel ei ole hea olla oma füüsilises kehas, siis on ebakindel ja habras ka tema vaimne tasakaal, emotsionaalne stabiilsus. Noor daam on sotsiaalselt kohmakas. Tema sotsiaalsed oskused ei ole nii tugevad kui teistel samavanustel.

* * *

Kuna peame külastama mitmeid erinevaid erialaarste, siis on arstivisiite palju. Kõik erialaarstid tegelevad aga oma valdkonnaga, samas on inimese organism üks süsteem. Meie puhul on tavapärane, et kõigile eriarstidele tuleb tutvustada ka teisi muresid ning tervisega seotut. Lihtsamalt öeldes tuleb kõik asjad algusest peale iga arsti juures ära rääkida või anda ülevaade vahepeal toimunust. Samas ei oska mina anda hinnangut, mis info ja millisele eriarstile on oluline. Seega olen tabanud ennast arsti juures olukorrast, kus mina räägin oma lapsest (või räägib laps), aga kuulajat enam ei ole. Tõenäoliselt ei ole see oluline info, aga mina seda ju ei tea, sest ei oska meditsiinilist infot hinnata ning räägin kõigest. Aga arstil on limiteeritud visiidiaeg, teised patsiendid ootavad ukse taga.

* * *

Erivajadusega, st püsivalt haige lapse emana tunnen puudust ühtsest ja komplekssest meditsiinisüsteemist, ühest inimesest, kes meditsiinilises plaanis koordineerib ka mitme probleemi olemasolul meditsiinilist eriravi. Sarnase funktsiooniga meditsiinilise info kogujaks ja vahendajaks on tegelikkuses küll perearst, aga meie kogemus näitab, et erijuhtumite, piiripealsete situatsioonide ning spetsiifiliste diagnooside puhul ei ole perearstil vajalikku kogemust ja pädevust. Samuti ei ole meie perearstil millegipärast juurdepääsu digihaigusloos kõigile andmetele. Miks? Seda ma ei oska kommenteerida, samas tean kindlalt, et mina lapsevanemana ei ole sellesisulisi piiranguid kehtestanud ega selleks soovi avaldanud. Miks ei näe arstid teiste arstide diagnoose ja analüüside vastuseid?

* * *

Meie lahendasime probleemi sellega, et proovime igalt erialaarstilt võtta võimalusel ikka veel paberil väljavõtted diagnoosist või haiguskäigust, tervislikust situatsioonist. Saan materjale koguda ning arsti juurde minnes on võimalik võtta kaasa klade haigusloo infoga.

Riik

Kuni 16. eluaastani oli minu lapsel raske puue, alates 2015. aastast on reeglid muutunud ning noorele preilile määrati keskmine puue.

Ma ei ole käinud oma erivajadusega lapsega ühelgi rehabilitat- siooniteenusel. Miks? Põhjus on selles, et neid teenuseid või abi, mida vajanuks minu laps, lihtsalt ei olnud teenuste nimekirjas pakkuda. Või kui olid, siis päevasel ajal ei saanud ma last logistiliselt vajalikku kohta transportida - mina puudunuks siis töölt, laps koolist. Samas võimaldas minu töötamine maksta aastase erakooli tasu (1. klass) ning võimaldada lapsele psühholoogilist nõustamist. Loomulikult saab meie pere toetust, kuid meie puhul on läinud puudega lapse toetus ning hetkel läheb suurem osa pensionist ravimitele, nahale vajalikele kreemidele, silmarohtudele, allergiku toodetele.

* * *

Riigiga suheldes ning riigi poolt pakutavatest teenustest ülevaate saamiseks on väga oluline sattuda professionaalsete nõustajate ja ametnike juurde. Selliste ametnike juurde, kellel on süda õige koha

peal, kellel on aega süvenemiseks ning piisavalt kogemusi seaduste ja erinevate võimaluste tutvustamisel. Loomulikult on võimalik ka iseseisvalt ennast asjadega kurssi viia, samas eeldab see täiskohaga emaks, st hooldajaks olemist.

* * *

Siinkohal tunnetan vajadust ning näen nõudlust kogemusnõustamise teenusele. Tõenäoliselt ei olnud (võib-olla pole praegugi) lihtsalt piisavalt infot, milliseid toetusi ja võimalusi on Eesti riigil pakkuda.

Loomulikult on ammendamatuks ning asendamatuks infoallikaks teised erivajadusega laste vanemad.

Koolitee

Preili õppis ja õpib tavakoolis tavalise riikliku õppeprogrammi järgi. Peale tavalasteaia kogemust sai meile hästi selgeks, et tavakoolis preili vastu ei pea, seega pidime valima kooli, kus on tavaõppeprogramm, kuid paindlikum suhtumine ning väiksemad klassid. Sellise kooli leidmine ei olnud lihtne. Ausalt öeldes oli valik kesine ja ega see praegugi parem pole. Valisime kooli mitte paremuse-edukuse, vaid eksisteerimise järgi. Pidime valikuga leppima, sest muid valikuid lihtsalt ei olnud ning pere kolimine teise Eesti linna ei olnud võimalik.

* * *

Praegu gümnaasiumis õppiv noor daam saab hakkama, probleemiks on aga kindlasti keskendumine ja tulevikuperspektiivi puudumine,

mis kahandab õpimotivatsiooni. Mis perspektiiv on lapsel või noorel, kes saab tavanormiga hakkama, kuid vajab selleks rohkem aega, kuna tervise tõttu võib ette tulla perioode, kus ta ei saa õppimisele 100% pühenduda. Samuti on teistsugune (erivajadustega) õppija väljakutse ka õpetajatele, sest seab teatud tingimusi õpetaja õpetamisoskustele, kuna eeldab teistlaadi õpikäsitluste kasutamist.

* * *

Kahjuks pean tunnistama, et olen lapsevanemana saanud kõige ebameeldivamat tagasisidet lasteaia- ja kooliõpetajatelt. Õpetajate suhtumine on subjektiivne ning sõltub suurel määral individuaalsetest isikuomadustest, nt empaatiavõime olemasolust. Siinkohal tervitused õpetaja Maretile, maailma parimale õpetajale! Suure tänu ja tervitused ütlen edasi Termaki invatranspordi inimestele. Tänu invatranspordi teenusele (mida vahendab) sai koolilaps aastaid kiirelt ja otse pärast koolipäeva koolist koju.

* * *

Ise tunnen aeg-ajalt, et puudega lapse emana olen läbikukkunud ning ei ole suutnud oma lapsele pakkuda piisavat toetust, kuna piiripealse, st ekstreemse juhtumina ei ole minu lapse erivajadused n-ö normaalsed erivajadused.

* * *

Erivajadustega last kasvatades olen mina toetunud eelkõige iseendale ja oma lähedastele. Olen juhindunud seisukohast, et tegeli-

kult on kõik korras ning minu laps on tavaline ning kõik tegevused tema ümber on loomulikud. Selline mõttelaad võib tunduda petlikuna,samas on see loonud eelduse ja andnud kindlustunde, et pean (õigemini: meie peame) hakkama saama, sest kõik toimuv mahub normaalse elu reeglitesse. See on meie perele normaalne reaalsus.

* * *

Erivajadustega lapse ja tema pere elukäik, elutee Eestis sõltub õnnest ja õnnelikest juhustest. Õnnest sündida õigesse perekonda, kes tuleb olukorraga toime. Õnneks võib pidada kohtumisi õigete erialaspetsialistidega, meedikutega, õpetajatega. Juhuslik õnn olla õigel ajal õiges kohas, sattuda kokku õigete inimestega, kes valdavad õiget infot ning oskavad soovitada õigeid lahendusi.

Loomulikult tuleb kasuks lapsevanema aktiivsus ning nutikus, organiseerimisvõime ja vastupidavus.

17-aastase tütre ema Kristi

MATERJALID

Nagu käsiraamatus öeldud, saab igast vanemast oma lapse erivajaduse parim ekspert. Ära karda küsida ja otsida vajalikke raamatuid ning lisamaterjale sotsiaaltöötajate, arstide ja teiste lastega tegelevate ekspertide käest. Vajalikke materjale küsi julgesti raamatukogudest.

Meid aitasid käsiraamatu koostamisel järgnevad veebileheküljed ja nendelt leitavad materjalid:

- Eesti Puuetega Inimeste Koda – www.epikoda.ee ja meie liikmesorganisatsioonid www.epikoda.ee/vorgustik
- Sotsiaalministeerium – www.sm.ee
- Sotsiaalkindlustusamet – www.sotsiaalkindlustusamet.ee
- Eesti Töötukassa – www.tootukassa.ee
- Haridus- ja teadusministeerium – www.hm.ee
- SA Innove – www.innove.ee
- Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus – www.astangu.ee
- Tallinna linnavalitsus – www.tallinn.ee
- Tartu linnavalitsus – www.tartu.ee
- Riigikohus – www.nc.ee
- Eesti E-tervise Sihtasutus – www.e-tervis.ee
- MTÜ Lastekaitse Liit – www.lastekaitseliit.ee
- AS Hoolekandeteenused – www.hoolekandeteenused.ee
- Tallinna Ülikool – www.tlu.ee
- Tartu Ülikool – www.ut.ee
- National Information Center for Children and Youth with Disabilities – www.nichcy.ee
- “Parenting children with special needs” – http://www.familyvoices.org/admin/work_caring/files/nd20.pdf

EPIKoja poolt varasemalt välja antud ning meie koduleheküljelt leitavad materjalid:

- Teatmik “Meie lapsed” (Tallinn, 2011)
- Teatmik “Heade praktikate kogumik. Käsiraamat sotsiaal- ja haridustöötajatele, kuidas kaasata puudega inimesi” (Tallinn, 2012)

SINU JAOKS OLULISED MÕTTED JA MÄRKMED

TÄNUSÕNAD

Suur tänu nõu ja abi eest:

- Haridus- ja Teadusministeeriumist Piret Liba, Tiina Peterson, Mari Tikerpuu
- Sotsiaalministeeriumist Lemme Palmet, Gabriela Rooso
- Sotsiaalkindlustusametist Katrin Tsuiman, Aire Vares, Ewe Alliksoo, Ebeli Berkman
- Töötukassast Sirlis Sõmer-Kull
- Eriline tänu teile, Tiina Karema, Kristi Mets, Ervin Kaljola, Kadri Tomera, River Tomera ning kõigile teistele eriliste laste vanematele, kes aitasid meid käsiraamatu koostamisel!

"Teekond erilise lapse kõrval" kolmas, uuendatud kordustrükk sai teoks tänu Haridus- ja Teadusministeeriumi rahalisele toetusele.

Suur-suur aitäh!

Hea lugeja!

Seadused muutuvad ja käsiraamatu sisu vananeb ajapikku. Regulaarselt uuendatud käsiraamatu e-versiooni leiad Eesti Puuetega Inimeste Koja koduleheküljelt

www.epikoda.ee/trykised/

„Teekond erilise lapse kõrval“ on Eesti Puuetega Inimeste Koja poolt välja antud käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele. Oleme siia kogunud ülevaate Eesti sotsiaal- ja haridussüsteemi võimalustest erivajadusega laste ja nende vanemate toetamisel ning proovinud inimkeelselt lahti seletada ka palju praktilist infot – kuhu pöörduda ja millisele abile loota. Kuid peamine on jagada mõtteid, häid soovitusi ja teiste lastevanemate kogemusi oma teekonnal erilise lapse kõrval. Soovime, et leiaksid siit vajalikku abi ning tuge väljakutsetega toimetulekuks.

„Minu teekond oma erilise lapse kõrval on olnud kiirteest munakivisillutiseni. Kuid enamjaolt on see olnud kurviline tee, mille ühegi kurvi taha ei õnnestu näha. Olen kahelnud valitud radades. Oleme tundnud eksinuna ja seisnud kogu perega ristteel, teadmatuses, kuhu edasi liikuda. Ometi on iga saadud kogemus meile midagi olulist õpetanud ning andnud julgust edasi sammuda. Ja uskuge, sellel teel on olnud ka palju rõõmu ja päikest!”

Täisealise psüühikahäirega poja ema

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA
THE ESTONIAN CHAMBER OF DISABLED PEOPLE

www.epikoda.ee
www.facebook.com/EPIKoda/

ISBN 978-9949-9522-9-8